

MİRÂC HADİSESİNE FARKLI BİR YAKLAŞIM A DIFFERENT APPROACH TO MIRAJ INCIDENT

İhsan ARSLAN*

Öz

Bu araştırmada Hz. Peygamber'in el-Mescidü'l-Harâm'dan göğe yükselişini ve Allah'ın huzuruna çıkışını anlatan "Mî'râc" bilimsel araştırmalara özgü metodolojik bakış açısıyla işlenmiş, temel referans kaynağı olarak tefsir, hadis, siyer ve İslâm tarihi kaynakları kullanılmıştır. Yapılan incelemede Mî'râc'ın gerçekleştiğine dair farklı rivâyetler olmasına rağmen, bu rivâyetlerin içerisinde çeşitli açmazların bulunması ve çeşitli medeniyetlerle karşılaşılması neticesinde Müslümanların hem kendilerini savunmak hem de Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden üstün olduğunu ortaya koymak için mitolojik unsurları içeren Mî'râc algısının oluşmasına ve onun inanç objesi haline gelmesine zemin hazırladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Mî'râc, Mî'râc Algısı, Göğe Yükseliş Motifi, Rüya.

Absract

In this study, "Miraj (Ascension)" telling Prophet Mohammad's ascension from Masjid al-Haram to heaven and to be graced with an experience of the Divine Presence was processed with a methodological point of view specific to historical studies and the Qur'an, tafsir, hadith and Islamic history sources were used as the basic reference source. Although there were different narratives which indicates that Miraj has become fact, both because these narratives has included different dilemmas and also Muslims have met with ancient cultures and civilizations, Muslims tried to prove the Prophet Mohammad's superiority over the other prophets and as a result of this, it can be said that the mythological elements of ancient civilizations have been included in the Islamic culture and the Miraj incident has become a belief object.

Keywords: Prophet Mohammad, Miraj Incident, Perception of Miraj, Ascension To Heaven Motif, Dream.

Giriş

Mî'râc kelimesi; Arapça'da "yukarı çıkmak", "yükselmek" anlamına gelen مفعول fiilinin kalıbından türetilerek merdiven anlamını kazanan ism-i alet özelliğinde olan bir kelimedir (Fîrûzabâdî, 1987: 253). Terim olarak ise; Hz. Peygamber'in el-Mescidü'l-Harâm'dan el-Mescidü'l-Aksâ'ya oradan da göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade etmektedir. Olay, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş ve oradan da yükseklerle çıkış şeklinde yorumlandığından kaynaklarda daha çok "İsrâ ve Mî'râc" şeklinde geçerse de Türkçe'de Mî'râc kelimesiyle her ikisi de kastedilmektedir (Yavuz, 2005: XXX, 132). Siyer ve İslâm tarihi kaynaklarında İsrâ ve Mî'râc olayları anlatılırken Hz. Peygamber'in el-Mescidü'l-Harâm'dan el-Mescidü'l-Aksâ'ya kadar olan yolculuğuna İsrâ, buradan da Allah'ın katına çıkışına ise Mî'râc denilmektedir. Bu sebeple iki olay, ikincisi, birincisinin devamı şeklinde kabul edildiği için aynı konu etrafında işlenmektedir. Ancak İsrâ'nın gerçekleştiği vahiy ile sabitken (İsrâ: 17/1). Mî'râc hadisesi için aynı durum söz konusu değildir. Yani Mî'râc'ın gerçekleştiğine dair Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Bu açıdan temel zeminden yoksun bulunan Mî'râc olayı, rivâyet kültürüyle zemin oluşturulmaya ve alt yapısı zenginleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda konuya mesned teşkil eden genel rivâyeti verdikten sonra onun içeriğinde bulunan unsurları değerlendirmeye tabi tutmak, konunun daha iyi anlaşılmasına önemli derecede katkı sağlayacaktır.

Hz. Peygamber bir gece Kabe'de Hicr denilen yerde veya Hatîm denilen bölgede (İbnü'l-Cevzî, 2009: V, 4) uykuda bulunduğu bir esnada veya uyku ile uyanıklık arasındayken Cibrîl gelip göğsünü yardı ve onun içini zezem suyu ile yıkayıp iman ve hikmet ile dolu olan altından bir tas getirerek içerisine döktü ve göğsünü kapatıp üzerini mühürledi. Rasûlullah'ı Burak isimli bir bineğe bindirip Beyt-i Makdis'e götürdü. Peygamberlerin binitlerini bağladıkları halkaya onu bağladı ve mescide girerek iki rekat namaz kıldı. Hz. Peygamber dışarıya çıktığında Cibrîl kendisine süt ve şarap dolu iki bardak getirildi. İbn İshâk, Beyhakî ve İbn Kesîr'in rivâyetlerine göre ise su dolu bardak da gerildi (İbn İshâk, 1981: 275; Beyhakî, 1988: II, 362; İbn Kesîr, 1994: III, 156). Rasûlullah süt bardağını tercih edince Cibrîl: "Fitratı seçtin" dedi (İbn İshâk, 1981: 275; İbn Hişâm, t.y.:I-II, 398, 400; Ahmed b. Hanbel, 1992: IV, 208; Buhârî, 1992: Menâkıb, 24, Tevhîd, 37; Müslim, 1992: İmân, 259; Belâzürî, 2011: I, 217; Nesâî, 1992: Salât, 1; Taberî, 2010: VII, 293; Beyhakî, 1988: II, 356-360; Râzî, 1938: XIX, 146; Kurtubî, 2010, V, 548; Nüveyrî, 1955, XVI, 284; İbn Kesîr, 1994: III, 156; İbn Hacer, t.y.:

* Doç.Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Öğretim Üyesi
e-posta. İhsanarslan70@hotmail.com

XIII, 481; Bikâî, 2011: IV, 328; Suyûtî, 2010: IV, 258, 264; Diyârbekrî, 2009: I, 565-566). Mukâtil b. Süleyman'ın rivâyetine göre Hz. Peygamber'e süttten bir nehir, baldan bir nehir ve içkiden bir nehir sunuldu. Rasûlüllah içki nehrinden içmeyince Cibrîl: "Allah, ümmetine içkiyi Harâm kıldı" dedi (Mukâtik b. Süleyman, 2003: II, 246). Rasûlüllah uyandığında Mescid-i Harâm'daydı (Buhârî, 1992: Tevhîd, 37; Taberî, 2010: VII, 295; Kâdî İyâz, 1995: I, 167). O, bu olayı yaşadığı esnada Mescid-i Harâm'da uyku halindeydi (İbn Hişâm, t.y.: I-II, 397; İbn Kesîr, 1994: III, 161; Diyârbekrî, 2009: I, 567).

Hz. Peygamber hicretten bir sene önce Rebiulevvel ayının on yedisinde geceleyin Ebû Talib mahallesinden (İbn Sa'd, 1990: I, 166). Beytü'l-Makdis'e götürüldüğünü şöyle anlatmaktadırlar: "Merkeb ve katır arasında beyaz bir hayvana bindirildim. Bacaklarında iki kanadı vardı. Onlarla ayaklarını itiyordu. Binmek için yaklaştığımda huylandı. Bunun üzerine Cibrîl hemen elini onun yelesine koyduktan sonra: "Ey Burâk! Yaptığından utanmıyor musun? Vallahi Allah'ın en çok sevdiği kulu olan Muhammed'den önce hiç kimse senin üzerine binmedi." Hayvan ter dökecek kadar utanmaya başladı, ancak daha sonra sakinleşince ona bindim. Kulağını oynatıyordu. Büyük mesafe katedildi. Hatta ayağının bastığı yer, gözünün gördüğü noktaydı. Onun sırtı ve kulakları uzundu. Cibrîl de benimle beraber çıktı. Bir an bile beni kaybetmedi, ben de onu kaybetmedim. Nihayet benimle Beytü'l-Makdis'e geldi. Burâk kendisine ait yerde durdu. Cibrîl onu oraya bağladı." Orası Rasûlüllah'tan önce peygamberlerin yeriydi. Hz. Peygamber şöyle dedi: "Peygamberlerin benim için orada toplandıklarını gördüm. İbrahim'i, Musa'ya ve İsa'ya gördüm. Onlara mutlaka bir imamın gerekli olduğunu düşündüm. Cibrîl beni öne geçirdi. Hatta onların önünde namaz kıldım ve onlara sordum. Onlar: "Biz tevhid ile gönderildik" dediler (İbn Sa'd, 1990: I, 166-167; Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 148; IV, 208; İbn Seyyidinnâs, 1992: I, 244; Diyârbekrî, 2009: I, 568-569). Daha sonra Hz. Peygamber buradan Allah'ın katına çıkarıldı (.Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 148).

Hz. Peygamber'in İsrâ tecrübesini yaşamadan doğrudan Mi'râc hadisesini yaşadığı Hz. Peygamber'in dilinden şöyle anlatılmaktadır: "Ben Mekke'deyken evimin tavanı yarıldı. Cibrîl geldi. Göğsümü yardı ve onu zezem suyu ile yıkadıktan sonra iman ve hikmet ile dolu altından bir tas getirdi. Onu göğsümün içerisine boşaltıp üzerini kapattı (İbn Sa'd, 1990: I, 167; Ahmed b. Hanbel, 1992: IV, 207-208; Buhârî, 1992: Hac, 76; Salât, 1; Müslim, 1992: İmân, 263; Nesâî, 1992: Salât, 1).Daha sonra da Burâk adı verilen bir binit getirildi." (Ahmed b. Hanbel, 1992: IV, 208).Nesâî'nin rivâyetine göre ise, katır ile eşek arası bir binit(Nesâî, 1992: Salât, 1), İbn Sa'd'ın rivâyetine göre; Mi'râc adı verilen bir binit getirildi (İbn Sa'd, 1990: I, 168). Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerine göre ise, Hz. Peygamber hiçbir binit getirilmeden Cibrîl'in elini tutmasıyla semaya çıkartılmıştır (Buhârî, 1992: Hac, 76; Salât, 1; Müslim, 1992: İmân, 263).

Cibrîl yakın semada bulunan melekten kapının açılmasını istedi. Melek: "Kim o?" diye selendi. Cibrîl: "Cibrîl'im" dedi. Melek: "Yanında kim var?" diye sordu. Cibrîl: "Muhammed" var diye cevap verdi. Bunun üzerine Melek: "Ona peygamberlik verildi mi?" dedi. Cibrîl: "Evet" karşılığını verince kapı açıldı. Burada Hz. Peygamber, Hz. Âdem tarafından: "Ey Nebi olan oğlum! Hoş geldin" diyerek karşılandı. Daha sonra Cibrîl, Rasûlüllah ile birlikte semanın ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci katlarına aynı sorular sorularak ve aynı cevaplar verilerek çıkıldı. Hz. Peygamber ikinci katta Hz. Yahya ve Hz. İsa; üçüncü katta Hz. Yusuf; dördüncü katta Hz. İdris; beşinci katta Hz. Harun; altıncı katta Hz. Musa ve yedinci katta ise Hz. İbrahim ile karşılaştı ve Hz. İbrahim dışındaki peygamberler, Rasûlüllah'ı: "Ey Nebi olan kardeşim! Hoş geldin" şeklinde taltifte bulunurken Hz. İbrahim ise: "Ey Nebi olan oğlum! Hoş geldin" şeklinde Hz. Âdem gibi karşılamıştır. Buradan sonra Hz. Peygamber el-Beytü'l-Ma'mûr'a yükseltilmiştir. Rasûlüllah burasının neresi olduğunu sorunca Cibrîl: "Burası, her gün yetmiş bin meleğin namaz kılmak için girdiği ve bir daha çıkmadığı el-Beytü'l-Ma'mûr'dur." Burada Hz. Peygamber'e birisinde içki, diğerinde süt olan iki kase sunuldu. Allah Rasûlü sütün olduğu kaseyi tercih edince kendisine: "Doğruyu seçtin, Allah seni doğrudan ayırmasın. Ümmetin ise fitrat üzeredir" denildi (Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 148; IV, 207-208; Buhârî, 1992: Hac, 76; Salât, 1; Müslim, 1992: İmân, 263; Nesâî, 1992: Salât, 1). Ahmed b. Hanbel'in rivâyetine göre Hz. Peygamber'e bir kase içki, bir kase süt ve bir kase de bal sunuldu. Allah Rasûlü süt kasesini tercih edince kendisine: "Bu, senin ve ümmetinin üzerinde olduğu fitrattır" denildi (Ahmed b. Hanbel, 1992: IV, 209).Sonra da beni hiç kimsenin vafedemeyeceği kadar güzel, meyveleri küp gibi, yaprakları ise fil kulakları gibi olan Sidretü'l-Müntehâ'ya götürdü. Burada Hz. Peygamber ikisi bâtın, ikisi de zâhir olan dört nehir gördü. Bunların ne olduğunu sorunca Cibrîl: "Bâtın olan nehirler cennettedir; zâhir olanlar ise, Fırat ve Nil'dir" şeklinde açıklamada bulunmuştur (Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 148; IV, 208-209; Nesâî, 1992: Salât, 1). Hz. Peygamber el-Beytü'l-Ma'mûr'dayken (Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 148; IV, 208-209; Nesâî, 1992: Salât,1).veya Sidretü'l-Müntehâ'dayken (Müslim, 1992: İmân, 264) kendisine elli vakit namaz farz kılınmıştır (Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 148; IV, 207-208; Buhârî, 1992: Enbiyâ, 5; Hac, 76; Salât, 1; Müslim, 1992: İmân, 263; Nesâî, 1992: Salât, 1).

Allah elli vakit namazı farz kıldıktan sonra Hz. Peygamber, Hz. Musa'nın yanına uğradı. Hz. Musa, Hz. Peygamber'e: "Rabbim ümmetine neyi farz kıldı?" diye sordu. Allah Rasûlü de: "Allah onlara elli vakit

namazı farz kıldı" deyince Hz. Musa, Rasûlüllah'a: "Rabbine dön, çünkü ümmetin buna güç yetiremez" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Rabbinin yanına gitti ve Allah elli vakitlik namazı yarıya indirdi. Allah Rasûlü tekrar Hz. Musa'nın yanına geldi ve elli vakitlik namazın yarıya indiğini söyledi. Bu azaltmayı yeterli görmeyen Hz. Musa, Rasûlüllah'a: "Ümmetin buna da güç yetiremez. Rabbine git ve ondan namaz vakitlerini daha da azaltmasını iste" diyerek uyarıda bulundu. Bunun üzerine Allah Rasûlü tekrar Allah'ın huzuruna çıktı. Allah, Rasûlüllah'a: "Beş vakit namaz, elli vakit namaza eşittir. Benim katımda artık söz değişmez" dedi. Bu konuşmadan sonra Hz. Peygamber, Hz. Musa'nın yanına gelip olanları anlatınca Hz. Musa: "Rabbine dön ve bunu da hafifletmesini iste" dedi. Ancak Hz. Peygamber: "Artık Rabbimin huzuruna gitmekten utanıyorum" diyerek bu talebi yerine getirmekten kaçındı. Sonra Cibrîl, Rasûlüllah'ı oradan götürdü ve birlikte Sidretü'l-Müntehâ'ya geldiler. Ne olduğunu bilmediğim renkler orayı kaplamıştı. Daha sonra cennete götürüldüm. Bir de ne göreyim! Onun içerisinde inci yığınları var; toprağı ise misktir (Buhârî, 1992: Enbiyâ, 5; Salât, 1; Müslim, 1992: İmân, 263).

Mi'râc'da namazın farz kılınışı Buhârî'de şöyle anlatılmaktadır: Allah, Hz. Peygamber'e her gün ve gece için elli vakit namazı farz kıldı. Allah Rasûlü, Hz. Musa'nın yanına gelince o: "Ey Muhammed! Rabbin sana ne verdi?" diye sordu. Hz. Peygamber: "Rabbim bana her gün ve gece için elli vakit namazı farz kıldı" deyince Hz. Musa: "Ümmetin buna güç yetiremez. Rabbine dön ve onlardan bunu hafifletmesini iste" dedi. Hz. Peygamber de Allah'ın huzuruna çıkarak: "Ya Rabbi! Ümmetim buna güç yetiremez" diyerek namazın hafifletilmesini istedi. Bunun üzerine Allah elli vakit olan namazı on vakit azaltarak kırk vakite indirdi. Hz. Peygamber tekrar Hz. Musa'nın yanına döndü ve olanları anlattı. Hz. Musa namazın azaltılmasını yeterli görmeyerek tekrar Rasûlüllah'ın, Allah'ın huzuruna giderek namazın yine azaltılması talebinde bulunmasını istedi. Hz. Peygamber ve Hz. Musa arasında geçen bu diyalog, namaz beş vakte indirilinceye kadar devam etti. Ancak bunu da yeterli görmeyen Hz. Musa: "Ya Muhammed! Ben kavmim olan İsrailoğullarından bundan daha kolayını yapmalarını istedim, fakat onlar bunu yapmadılar. Halbuki senin ümmetin vücut, kalp, beden, göz ve kulak olarak daha zayıftır. Rabbine dön ve beş vakit olan namazı da hafifletmesini iste." Bunun üzerine Hz. Peygamber Cibrîl ile istişare edip ondan onay alınca tekrar Allah'ın huzuruna çıkan Hz. Peygamber: "Ya Rabbi! Ümmetimin vücutları, kalpleri, kulakları ve bedenleri zayıftır. Bizden bunu hafifletsen" diye ricada bulundu. Bunun üzerine Allah: "Ya Muhammed! Benim katımda söz değişmez. Sana beş vakit namazı farz kıldım. Her namaz için on sevap olacağından yine elli vakit namaz demektir." Hz. Peygamber, Hz. Musa'nın yanına geldi ve Allah'ın beş vakit namazı farz kıldığını, her namaz için on sevap olacağını belirtti. Bunun üzerine Hz. Musa'nın: "Ya Muhammed! Ben kavmim olan İsrailoğullarından bundan daha kolayını yapmalarını istedim, fakat onlar bunu yapmadılar. Rabbine git ve tekrar namaz vakitlerinin azaltılmasını iste" tavsiyesine Hz. Peygamber: "Ey Musa! Artık Rabbimin huzuruna gidecek yüzüm kalmadı" diyerek bu talebi yerine getirmekten kaçındı. Daha sonra Allah Rasûlü uyandığında Mescid-i Harâm'daydı. Ancak Buhârî bu olayın bi'setten önce olduğunu rivâyet etmektedir (Buhârî, 1992: Tevhîd, 37).

Beş vakit namazın farz kılınışı Müslim'in rivâyetinde şöyle anlatılmaktadır: Allah her gün ve gece için elli vakit namazı farz kılınca Hz. Peygamber, Hz. Musa'nın yanına geldi. Hz. Musa, Rasûlüllah'a: "Rabbin ümmetine neyi farz kıldı?" diye sordu. Hz. Peygamber: "Elli vakit namaz" şeklinde cevap verince Hz. Musa: "Rabbine dön, ben İsrailoğullarını denediğim için ümmetin buna güç yetiremez" diyerek namazın hafifletilmesini istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Allah'ın huzuruna çıkarak: "Ya Rabbi! Ümmetim üzerine farz kıldığın elli vakitlik namazı azaltırsan" diye talepte bulununca Allah elli vakitlik namazın beş vaktini indirdi. Böylece namaz kırk beş vakte indirilmiş oldu. Hz. Peygamber, Hz. Musa'nın yanına geldi ve Allah ile aralarında olan diyalogu anlattı. Bunun üzerine Hz. Musa, "Ümmetin buna da güç yetiremez" diyerek Rasûlüllah'ın tekrar Allah'ın huzuruna çıkarak namazın daha da azaltılmasını talep etti. Böylece Rasûlüllah, Hz. Musa ve Allah arasında defalarca gidip geldikten sonra Allah ona: "Ey Muhammed! Namazlar, her gün ve gece için beş vakittir. Her vakit on vakit yerine geçer. Bu da elli vakit namaz eder. Kim bir iyilik yapmaya niyet edip onu yapmazsa, ona bir iyilik yazılır. Eğer yaparsa, on iyilik yazılır. Kötülük yapmaya niyet edip onu yapmazsa, ona bir şey yazılmaz. Ancak onu yaparsa, bir günah yazılır" dedi. Bundan sonra Hz. Peygamber, Hz. Musa'nın yanına geldi. Beş vakit namazın da fazla olduğunu söyleyen Hz. Musa'ya Hz. Peygamber: "Artık bunun için Allah'ın huzuruna gidecek yüzüm kalmadı" diyerek teklifi reddetti (Müslim, 1992: İmân, 259). İbn Hişâm ve Nesâî'nin rivâyetinde Hz. Peygamber'e farz kılınan elli vakitlik namaz, onar onar azaltılarak kırk, otuz, yirmi, on ve son olarak da beş vakit namazda karar kılındığı anlatılmaktadır (İbn Hişâm, t.y.: I-II, 407-408; Nesâî, 1992: Salât, 1).

İbn Sa'd, Mi'râc hadisesinin nasıl gerçekleştiğini özet bir şekilde şöyle anlatmaktadır: Hz. Peygamber, Rabbinden cennet ve cehennemini kendisine göstermesini istiyordu. Rasûlüllah hicretten on sekiz ay önce 17 Ramazan Cumartesi günü öğle vakti evinde uyurken Cibrîl ve Mikâil yanına gelip: "Kalk, Allah'tan istediğini görmeye git" dediler. Onu Makam-ı İbrahim ve Zemzem'in arasına götürdüler. Kendisine

binit olarak Mî'râc getirildi. Hz. Peygamber onun her şeyden daha güzel olduğunu gördü. Cibrîl ve Mikâîl onu birer birer göklere çıkardılar. Orada peygamberler ile karşılaştı. Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar çıktı. Kendisine Cennet ve Cehennem gösterildi. Rasûlullah: "Yedinci semaya çıktığımda kalemlerin şakırtısından başka bir şey duymuyordum" dedi (İbn Sa'd, 1990: I, 166; Buhârî, 1992: Salât, 1; Müslim, 1992: İmân, 263). Ona beş vakit namaz farz kılındı. Cibrîl indi ve beş vakit namazı vakitlerinde onunla kıldı (İbn Sa'd, 1990: I, 166). Kâdî İyâz ve Diyârbekrî, bu olayda Hz. Peygamber'e beş vakit namaz dışında Bakara sûresinin sonlarının nâzil olduğunu ve Hz. Peygamber'e ümmetinin şirk dışındaki bütün günahlarının affedileceği müjdesinin verildiğini rivâyet etmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1992: I, 387, 422; Müslim, 1992: İmân, 279; Tirmizî, 1992: Tefsîr, 53/1; Nesâî, 1992: Salât, 1; Kâdî İyâz, 1995: I, 160; Suyûtî, 2010: IV, 283; Diyârbekrî, 2009: I, 576).

A) Hz. Peygamber Mî'râc'a Nereden Yükseltildi?

1- Hz. Peygamber Mî'râc'a el-Mescidü'l-Harâm'dan Yükseltildi

Hz. Peygamber bî'setten önce Kabe'de Hicr denilen yerde veya Hatîm denilen bölgede uykuda bulunduğu bir esnada veya uyku ile uyanıklık arasındayken üç kişi gelip göğsünü yardı ve onun içini zemzem suyu ile yıkayıp iman ve hikmet ile dolu olan altından bir tas getirerek içerisine döktü ve göğsünü kapatıp üzerini mühürledi. Eşek ile katır arası beyaz bir binit olan Burâk getirildi ve Cibrîl, Rasûlullah'ı yakın semaya götürdü (Ahmed b. Hanbel, 1992:IV, 208).

Hz. Peygamber Kabe'de el-Mescidü'l-Harâm'da uykuda bulunduğu bir esnada üç kişi geldi ve Cibrîl, Rasûlullah'ın göğsünü yardı ve onun içini zemzem suyu ile yıkayıp iman ve hikmet ile dolu olan altından bir tas getirerek içerisine döktü ve göğsünü kapatıp üzerini mühürledi. Eşek ile katır arası beyaz bir binit olan Burâk getirildi ve Cibrîl, Rasûlullah'ı yakın semaya götürdü (Buhârî, 1992:..Tevhîd, 37; Menâkıbu'l-Ensâr, 42).

Hz. Peygamber el-Mescidü'l-Harâm'da uyku ile uyanıklık arasında bulunduğu bir esnada üç kişi geldi ve üç kişiden biri içerisinden zemzem suyu olan altın bir tas getirdi ve Rasûlullah'ın göğsünü yarararak zemzem suyu ile kalbini yıkadıktan sonra yerine koydu, göğsün içerisi iman ve hikmet ile dolduruldu Eşek ile katır arası beyaz bir binit olan Burâk getirildi ve Rasûlullah yakın semaya götürüldü (Müslim, 1992: İmân, 264).

Hz. Peygamber Kabe'nin yanında uyku ile uyanıklık arasındayken üç kişiden biri Rasûlullah'ın göğsünü yardı ve onun içini zemzem suyu ile yıkayıp iman ve hikmet ile dolu olan altından bir tas getirerek göğsünün içerisini hikmet ve iman ile doldurdu. Eşek ile katır arası bir binit getirildi ve Cibrîl, Rasûlullah'ı yakın semaya götürdü (Nesâî, 1992: Salât, 1).

Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber'in Mekke'den/el-Mescidü'l-Harâm'dan semaya yükseltildiğini, dönüş yolculuğunda gelmiş geçmiş peygamberlere namaz kıldırmak için Kudüs'e uğradığını belirtmektedir (Hamidullah, 1993: I, 141).

2- Hz. Peygamber Mî'râc'a Evinden Yükseltildi

Rasûlullah hicretten on sekiz ay önce 17 Ramazan Cumartesi günü öğle vakti evinde uyurken Cibrîl ve Mikâîl yanına gelip: "Kalk, Allah'tan istediğini görmeye git" dediler. Onu Makam-ı İbrahim ve Zemzem'in arasına götürdüler. Kendisine binit olarak Mî'râc getirildi. Hz. Peygamber onun her şeyden daha güzel olduğunu gördü. Cibrîl ve Mikâîl onu birer birer göklere çıkardılar (İbn Sa'd, 1990: I, 166). Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel bu hadisenin oluş şeklini kısa, ama farklı olarak Hz. Peygamber'den şöyle anlatmaktadırlar: "Ben Mekke'deyken evimin tavanı yarıldı. Cibrîl geldi. Göğsümü yardı ve onu zemzem suyu ile yıkadıktan sonra iman ve hikmet ile dolu altından bir tas getirdi. Onu göğsümün içerisine boşaltıp üzerini kapattı. Daha sonra Cibrîl elimden tutarak beni yakın semaya çıkardı" (Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 122; Buhârî, 1992: Enbiyâ, 5; Hac, 76; Salât, 1; Müslim, 1992: İmân, 263).

3- Hz. Peygamber Mî'râc'a Beytü'l-Makdis'ten Yükseltildi

Hz. Peygamber el-Mescidü'l-Harâm'dan Beytü'l-Makdis'e ve bu gece kendisine beş vakit namaz farz kılındı (Mukâtil b. Süleymân, 2003: II, 246).

Hz. Peygamber Hicr denen bölgede uyurken Cibrîl eşek ile katır arası beyaz bir biniti mescidin kapısına getirdi ve onu el-Mescidü'l-Harâm'dan el-Mescidü'l-Aksâ'ya götürdü. Oradan da Mî'râc adı verilen bir binitle semaya götürüldü (İbn Hişâm, t.y.: I-II, 396-403).

Rasûlullah'a eşek ile katır arası beyaz binit olan Burâk getirildi. Bu hayvan ayağını gözün görebileceği en son noktaya koyuyordu. Bu binite bindirilen Allah Rasûlü Beytü'l-Makdis'e getirildi. Burada peygamberlere iki rekat namaz kıldıran Hz. Peygamber kendisine sunulan süt ve içki kaselerinden süt olanı tercih edince Cibrîl: "Fıtratı seçtin" dedi ve oradan da yakın semaya çıkartıldı (İbn Ebî Şeybe, 1989: VIII, 443).

Rasûlullah'a eşek ile katır arası beyaz bir binit olan Burâk getirildi. Bu hayvan, ayağını gözün görebileceği en son noktaya koyuyordu. Bu binite bindirilen Allah Rasûlü Beytû'l-Makdis'e getirildi. Burada peygamberlere iki rekat namaz kıldırın Hz. Peygamber kendisine sunulan süt ve içki kaselerinden süt olanı tercih edince Cibrîl tarafından: "*Fıtratı seçtin*" denildi ve oradan da yakın semaya çıkartıldı (Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 148; Beyhakî, 1988: II, 382-395; Nüveyrî, 1955: XVI, 284; Suyûtî, 2010: IV, 258).

Rasûlullah'a eşek ile katır arası beyaz binit olan Burâk getirildi. Bu hayvan, ayağını gözün görebileceği en son noktaya koyuyordu. Bu binite bindirilen Allah Rasûlü Beytû'l-Makdis'e getirildi. Burada peygamberlere iki rekat namaz kıldırın Hz. Peygamber kendisine sunulan süt ve içki kaselerinden süt olanı tercih edince Cibrîl tarafından: "*Fıtratı seçtin*" denildi ve oradan da yakın semaya çıkartıldı (Müslim, 1992: İmân, 259; Kâdî İyâz, 1995: I, 155-156; Zemahşerî, 2009: II, 622; Râzî, 1938: XX, 146-149; Kurtubî, 2010: V, 548; İbn Kesîr, t.y.: II, 355-364; Suyûtî, IV, 258). Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber'in Beytû'l-Makdis'te peygamberlere iki rekat namaz kıldırıldığı belirtildikten sonra Allah'ın katına çıkarken her semada peygamberlerle karşılaştığı, peygamberlerin Cibrîl'e: "*Yanında bulunan kişinin kim olduğu*" sorusuna Cibrîl'in: "*Muhammed*" diye cevap vermesi üzerine onlar "*O, peygamber olarak gönderildi mi?*" diye sorunca Cibrîl: "*Evet*" şeklinde yanıt vermesi oldukça önemlidir. Çünkü Beytû'l-Makdis'te bütün peygamberlere namaz kıldırın Hz. Peygamber değil de, başkasıymış gibi bir izlenim uyandırılmaktadır. Eğer Beytû'l-Makdis'te tanışma olmuşsa, çeşitli semalarda bulunan peygamberlerin Rasûlullah'ı tanımamaları olası değildir. Böyle bir soru sorma eylemi, Beytû'l-Makdis'ten Allah'ın huzuruna giderken çeşitli semalarda değil, Allah'ın huzurundan dönerken sorulması daha uygun olur. Ayrıca böyle bir soru sorma şekli, tanışmadan sonra değil, tanışmadan önce olması gerekir. Bu sebeple bu olayı kurgulayanlar bu ayrıntıyı gözden kaçırmışlardır.

Yukarıdaki rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in Mekke'de bulunan el-Mescidü'l-Harâm'ın Hicir veya Hatim denilen bölgesinden veya kendi evinden Mî'râc'a çıktığı dikkate alındığında, yani Mî'râc'ın başlangıç noktasının buraları olduğu göz önüne alındığında bu hadisenin İsrâ olayından bağımsız olarak gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Ancak Mî'râc'ın başlangıç noktası Beytû'l-Makdis kabul edilecek olursa, o zaman bu hadiseyi İsrâ'nın devamı olarak değerlendirmek gerekmektedir.

B) Mî'râc Olayı ne zaman ve Nasıl Gerçekleşti?

1- Mî'râc Olayı Ne Zaman Gerçekleşti?

Mî'râc hadisesinin ne zaman gerçekleştiği konusunda ilk dönem kaynaklarında tarihlendirme konusunda çok çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. İlk dönem kaynaklarından hareketle sonraki dönemlerde konu hakkında yapılan çalışmalarda da benzeri farklılıklar görülmektedir. Bu bağlamda Mukâtil b. Süleyman İsrâ olayının hicretten bir sene önce gerçekleştiğini, namazın da bu gece farz kılındığını yani Mî'râc'ın bu gece gerçekleştiğini belirtmektedir (Mukâtil b. Süleyman, 2003: II, 246). İlk siyer kaynaklarından olan İbn İshâk Mî'râc olayına hiç değinmezken (İbn İshâk, 1981: 274-279), İbn Hişâm'da olay hakkında her hangi bir tarih vermez (İbn Hişâm, t.y.: I-II, 403-408). Ancak İbn Sa'd: "*Rasûlullah'ın hicretten on sekiz ay önce 17 Ramazan Cumartesi günü öğle vakti evinde uyurken Cibrîl ve Mikâil'in yanına gelmesiyle*" Mî'râc hadisesinin gerçekleştiğini kesin bir tarih vererek belirtirken, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî gibi muhaddisler Mî'râc olayının ne zaman gerçekleştiği konusunda her hangi bir tarih vermezler (İbn Ebî Şeybe, 1989: VIII, 443-447; Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 122; Buhârî, 1992: Enbiyâ, 5; Hac, 76; Salât, 1; Müslim, 1992: İmân, 259, 264 .Tirmizî, 1992: Tefsîr, 17, 53; Nesâî, 1992: Salât, 1). Taberî, *Tarih*'inde tarih vermek bir yana İsrâ ve Mî'râc olaylarından bahsetmez (Taberî, 1997: II, 555-557. Ancak tefsirinde ise İsrâ'nın devamında Mî'râc'ın Hz. Peygamber'in Mekke'de kaldığı on yılın dokuzuncu senesi hicretten bir sene önce gerçekleştiğini belirtir (Taberî, 2010: VII, 292-313, 424). Beyhakî, İsrâ olayının hicretten on altı ay veya bir sene önce gerçekleştiğini söylerken, Mî'râc hadisesini, İsrâ'dan bağımsız olarak işlediği için bir tarihlendirmede bulunmaz (Beyhakî, 1988: II, 354-405). Kâdî İyâz, İsrâ ve Mî'râc olaylarının birbirinin devamı olduğunu belirtirken bir tarihlendirmede bulunmaz, ancak ilerleyen sayfalarda rivâyete göre, İsrâ olayı İslâm'ın ilk yıllarında nübüvvetten bir buçuk yıl sonra meydana gelmiştir. Ayrıca bu hadisenin hicretten bir veya beş sene önce gerçekleştiğini söyleyenler de bulunmaktadır, ancak en doğrusu hicretten beş sene önce meydana geldiğidir. Bu bağlamda o, Mî'râc hadisesini Necm sûresiyle irtibatlandırmaktadır. Kâdî İyâz, 1995: I, 155-169). Zemahşerî, Mî'râc'ın İsrâ'nın devamında gerçekleştiğini, İsrâ olayının meydana geliş tarihinde ihtilaf olduğunu, kimilerine göre bu olayın hicretten bir sene önce gerçekleştiğini, Enes ve Hasan'dan rivâyetle bî'setten önce meydana geldiğini belirtmektedir (Zemahşerî, 2009: II, 622). Râzî, Mî'râc'ın İsrâ'nın devamı olduğunu belirtir, ancak bir tarih vermez, sadece Mukâtil b. Süleyman'dan İsrâ olayının hicretten bir sene önce vuku bulduğunu ve Zemahşerî'nin Enes ve Hüseyin'den (Zemahşerî, 2009: II, 622). İsrâ'nın bî'setten önce vuku bulduğunu belirtmektedir (Râzî, XX, 146-149). Beyzâvî, Mî'râc'ın İsrâ'nın devamında meydana geldiğini, İsrâ olayının ise hicretten bir sene önce olduğunu ifade etmektedir (Bezâvî,

2004: I, 566). Kurtubî, Mi'rac'ın İsrâ'nın devamında gerçekleştiğini ve bu olayın tarihi konusunda bi'setin beşinci, yedinci yılında; hicretten yıllar önce, hicretten bir sene önce Rebûlâhîr ayının yirmi yedinci gecesi, hatta nübüvvetten on sekiz ay sonra Mi'rac gerçekleşti gibi farklı rivâyetler belirtmektedir. Son verilen tarihin ise doğru olmadığını ifade etmektedir (Kurtubî, 2010: V, 551). İbn Seyyidinnâs, İsrâ'nın hicretten bir sene önce Rebûlevvel ayının on yedinci gecesi olduğunu ve Mi'rac'ın da aynı gecede gerçekleştiğini belirtmektedir (İbn Seyyidinnâs, 1992: I, 551). İbn Kesîr, Mi'rac'ın İsrâ'nın devamında meydana geldiğini belirtir, İsrâ olayının tarihi konusunda farklı rivâyetlerden bahseder (Nübüvvetin başlarında, bi'setin onuncu yılında, hicretten bir sene önce, hicretten on altı ay önce, Receb ayının yirmi yedinci gecesi, Receb ayının ilk Cuma gecesi, yani Reğâib gecesi) (İbn Kesîr, 1994: III, 155), ancak Mi'rac olayına gelince her hangi bir tarih rivâyetinde bulunmaz (İbn Kesîr, 1994: III, 158). İbn Kesîr aynı metodu tefsirinde de uygulamaktadır (İbn Kesîr, t.y.: II, 355-364). Suyûtî, *Tefsir'*inde Mi'rac'ın İsrâ olayının devamında meydana geldiğini, İsrâ olayının ise, Ebû Tâlib mahallesinden Beytü'l-Makdis'e hicretten bir sene önce Rebûlevvel ayının on yedinci gecesi veya hicretten on altı ay önce meydana geldiğini belirtmektedir (Suyûtî, 2010: IV, 258-294). Diyârbekrî, Mi'rac'ın nübüvvetin on ikinci senesinde meydana geldiğini belirtirken, hicretten bir sene önce veya Rasûlullah'ın Tâif dönüşünden bir buçuk sene sonra bu olayın gerçekleştiği konusundaki farklı iki rivâyete de değinir (Diyârbekrî, 2009: I, 563-564).

İbrahim Sarıçam; *"Üç yıl süren sosyal ve ekonomik boykotun ardından amcasını ve hanımını kaybetmesi, daha sonra da Tâif'ten eli boş dönmesi Hz. Peygamber'i son derece üzmüştü. Bazı dinî talimatları bildirme yanında, onun üzüntüsünü ve sıkıntısını hafifletmek amacıyla İsrâ ve Mi'rac hadisesi vuku bulmuştur"* (Sarıçam, 2007: 110) diyerek bu iki olayın muhtemelen 620 yılı civarında meydana geldiğini belirtmektedir.

Salih Sabri Yavuz, Mi'rac'ın meydana geldiği zaman dilimi konusunda şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: *"İsrâ ve Mi'rac'ın tarihiyle ilgili veriler ve hadislerdeki anlatım farklılıkları dikkate alındığında, biz de tam bir kanaat hâsıl olmamakla birlikte İsrâ ve Mi'rac'ın birbirini takip eden aynı hadisenin devamı olmadıkları sonucunu çıkarmak mümkündür. Böyle bir kabule göre Mi'rac'ın, tarih itibarıyla İsrâ hadisesinden daha önce ve Mi'rac'tan bağımsız ve bütünüyle rüyada gerçekleşmiş bir olgu olduğu söylenebilir. Zaten İsrâ ve Mi'rac'ın tarihiyle ilgili verilen bilgilerde birbiriyle uzlaştırılması kolay olmayan üç ayrı zaman diliminden bahsedilmekteydi: Peygamberlikten önce, peygamberliğin beşinci yılı ve yaklaşık olarak hicretten bir buçuk yıl önce. Olayın peygamberlikten önce gerçekleşmiş olduğu düşüncesinin kabul edilebilir bir yönü yoktur. Zira bunun yer aldığı rivâyetteki diğer unsurlar böyle bir durumu imkânsız kılmaktadır. İkinci ihtimale gelince, İsrâ ve Mi'rac'ın aynı yolculuğun devamı kabul edilmesi halinde birbirine uzak tarihlerin uzlaştırılması gündeme gelecektir ki, bu kolay değildir. Bu takdirde Mi'rac hadisesinin takriben peygamberliğin beşinci yılı ve rüyada gerçekleşmiş bir olgu olduğu sonucuna varılabilir."* (Yavuz, 2001: 209-210).

Mi'rac'ın ne zaman meydana geldiği konusunda kaynaklarda çok farklı rivâyetler bulunmaktadır. Peygamberlik öncesinden başlatılan bu tarihler hicretten kısa bir süre öncesine kadar devam etmektedir. Bu tarihlendirmelerde müelliflerin konuya bakış açıları ön plana çıkmaktadır. Mi'rac olayının, İsrâ'nın devamı olduğunu düşünen müellifler aynı tarihi belirtirler ve tarih aralığı olarak da, Tâif dönüşünden sonra ve hicretten önce olduğu konusunda görüşlerini ortaya koymaktadırlar. Fakat bu görüşün nihai bir sonuç olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sebeple bu hadisenin, bu tarihlerden önce ve nübüvvetten sonra da yaşandığını söylemek ihtimal dâhilindedir. Çünkü bu zaman farklılıkları, İsrâ ve Mi'rac olaylarının farklı zaman dilimlerinde gerçekleştiğine bir işarettir. Ancak Mi'rac hadisesini Necm sûresiyle irtibatlandırarak bu olayın nübüvvetin beşinci yılında gerçekleştiğini belirtmek de doğru değildir. Çünkü Mi'rac ile irtibatlandırılmaya çalışılan âyetler, Mi'rac ile ilgili değil, ilk vahyin gelişi esnasındaki durumla alakalıdır. İlk dönem muhaddislerinden olan İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî Mi'rac olayının, İsrâ olayından bağımsız gerçekleştiğini düşündükleri için onun ne zaman gerçekleştiği konusunda her hangi bir tarih vermezler. Ancak İbn Sa'd, İsrâ ve Mi'rac olaylarını birbirinden bağımsız olarak anlatmasına rağmen Mi'rac'ın hicretten on sekiz ay önce Ramazan ayının on yedisi Cumartesi gecesi gerçekleştiğini ifade etmektedir. Günümüzde İslâm dünyasında Mi'rac gecesi İsrâ'nın devamı olarak Receb ayının yirmi yedinci gecesi kutlanmaktadır. Bu kadar farklı tarih içerisinde sadece birisini incelemek uygun değildir. Ancak şunu da ifade etmeliyim ki, gerçekten Mi'rac olayı yaşandıysa, belli bir zaman diliminde olması gerekmektedir.

2- Mi'rac Nasıl Gerçekleşti?

Mi'rac hadisesinin nasıl gerçekleştiği konusunda İslâm bilginleri arasında ihtilaf bulunmaktadır. İhtilaf konuları; *"Bu hadise uyku halindeyken rüyada ruhla mı yoksa uyku ile uyanıklık arasında beden ve ruhla mı?"* şeklinde kendini göstermektedir. Bu açıdan temel kaynakların konuya yaklaşımı, belli bir kanaate ulaşmak için bizlere önemli katkı sağlayacaktır.

Buhârî ve Taberî, Enes b. Mâlik'ten şöyle bir rivâyette bulunmaktadırlar: “*Bi’setten önce Rasûlüllah el-Mescidü’l-Harâm’da uyku ile uyanıklık arındayken üç kişi gelip onun göğsünü yardı, zezem suyu ile yıkadıktan sonra iman ve hikmetle dolu olan altından bir tas getirilerek göğsünün içerisine döküldü ve üzeri mühürlendi. Daha sonra Hz. Peygamber Mi’râc’a götürüldü. Burada değişik haller yaşadktan sonra aynı noktaya getirildi. Allah Rasûlü uyandıığında Mescid-i Harâm’daydı.*” (Buhârî, 1992: Tevhîd, 37; Taberî, 2010: V, 293-295). Bu rivâyette Rasûlüllah’ın uyku halindeyken rüya şeklinde yani ruhuyla Mi’râc’ı gerçekleştirdiğine vurgu yapılmaktadır. Bunun en önemli karinesi ise; “*Uyandığında Mescid-i Harâm’daydım*” sözüdür. Beyhakî’nin Mi’râc anlatımları, hadisenin rüya şeklinde olduğunu göstermektedir. Hz. Âişe’nin: “*Rasûlüllah’ın bedeni hiç kaybolmadı. O, Mi’râc’a ruhuyla gitti.*” Muâviye b. Ebî Süfyân’ın: “*Rasûlüllah Mi’râc’a ruhuyla gitti.*” Hasan el-Basrî’nin: “*O, Rasûlüllah’ın gördüğü bir rüya idi.*” (Mâverdî, t.y.: III, 225-226; Zemahşerî, 2009: II, 623. “*Bu hadisenin meydana geldiği esnada Hz. Âişe, Hz. Peygamber ile henüz evli değildi. Bu sebeple onun bu konudaki sözü dikkate alınmaz.*” denilerek reddedilmektedir. Ancak bu ifadeden hareketle mutlak anlamda Hz. Âişe’nin, Hz. Peygamber ile evli olduğunu çıkarmak mümkün değildir. Daha sonraki süreçte Hz. Âişe’nin, bu olayı Hz. Peygamber’den haber alma ihtimalini göz ardı etmemek gerekmektedir).ifadeleri Mi’râc hadisesinin uykuda rüya şeklinde ve ruh ile gerçekleştiğini göstermektedir.

Taberî, Rasûlüllah’ın Mi’râc’a bedeniyle değil, ruhuyla götürüldüğü konusundaki görüşleri verdikten sonra kendi görüşünü şu şekilde belirtmeye çalışmaktadır: Allah kullarına haber verdiği ve Rasûlüllah’tan gelen açık rivâyetlerde belirtildiği gibi, Allah kulu Muhammed’i el-Mescidü’l-Harâm’dan el-Mescidü’l-Aksâ’ya Burâk üzerinde taşıyarak götürdü. Hz. Peygamber orada peygamberlere namaz kıldırdı. Allah, ona âyetlerini gösterdi. Allah, “*Onu bedeniyle değil de ruhuyla götürdü*” diyen kimsenin düşüncesinin bir anlamı yoktur. Çünkü bu olay, böyle olsaydı, bunun hem nübüvvetine hem de risâletine delil olmaması gerekirdi. Müşriklerin bu hakikati inkâr etmemeleri gerekirdi. Ayrıca onlar Rasûlüllah’ı “*yalancı*” diye itham etmezlerdi. Onlara ve insanoğlundan doğru fitrata sahip olanlara göre rüyada bir senelik mesafede bulunan yere gittiğini gören kimseyi inkâr etmek uygun değildir. O halde rüyasında iki veya daha az bir mesafeye giden kimse nasıl reddedilir? Allah kitabında kulunu yürüttüğünü haber vermektedir. Bununla birlikte Allah, bize, kulunu ruhuyla yürüttüğünü haber vermemektedir. Bundan dolayı hiçbir kişinin Allah’ın dediğinin dışında herhangi bir şey söylemesi uygun değildir (Taberî, 2010: VII, 311).Ancak Taberî, “*Sana gösterdiğimiz rüyayı insanlar için fitne vesilisi yaptık*” (İsrâ: 17/60) âyetinin tefsirinde İsrâ ve devamında gerçekleşen Mi’râc hadisesinin rüya şeklinde olduğu konusundaki görüşleri belirttikten sonra en doğru olan: “*Beytü’l-Makdis yolculuğunda ibretler ve âyetlerle ilgili gördüğü şeyleri, Rasûlüllah’ın rüyası şeklinde değerlendiren kişinin sözüdür*” der (Taberî, 2010: VII, 426).

Kâdi İyâz, İslâm bilginlerinin Mi’râc’ın ruhla mı, yoksa bedenle mi gerçekleştiği konusunda üç farklı görüş ortaya koyduklarını şu şekilde belirtmeye çalışmaktadır:

1- Bazı İslâm bilginleri Hz. Peygamber’in Mi’râc’a rüyadayken ruhen çıktığını belirtmişlerdir. Onun rüyasının gerçek ve vahiy olduğunda âlimler ittifak etmiştir. Muâviye b. Ebî Süfyân bu görüştedir. Hasan el-Basrî’den de bu görüş nakledilmiştir, ancak onun buna muhalif olan görüşü daha meşhurdur. Muhammed b. İshâk da bu görüşün doğru olduğuna işaret etmiştir. Bu görüşte olanların delilleri şunlardır:

- “*Sana gösterdiğimiz rüyayı insanlar için bir imtihan vesilesi yaptık*” (İsrâ: 17/60) âyeti;
- Hz. Âişe’nin “*Rasûlüllah’ın bedeni kaybolmadı*” (Taberî, 2010: VII, 311).sözü;
- Rasûlüllah’ın: “*Ben uyurken*” (Ahmed b. Hanbel, 1992: IV, 208; Buhârî, 1992: Tevhîd, 37) sözü;
- Enes b. Malik’in: “*Rasûlüllah el-Mescidü’l-Harâm’da uyurken*” ve olay bittikten sonra: “*Uyandığında el-Mescidü’l-Harâm’daydım*” (Buhârî, 1992: Tevhîd, 37)rivâyeti;

2- İlk dönem pek çok İslâm bilgini Mi’râc’ın uyanıklık halinde ve bedenle meydana geldiği görüşündedir. Doğru olan da budur. İbn Abbâs, Câbir, Enes, Huzeyfe, Ömer, Ebû Hureyre, Mâlik b. Sa’sa’, Ebû Hubbetü’l-Bedrî, İbn Mesud, Dahhâk, Saîd b. Cübeyr, Katâde, İbn Müseyyeb, İbn Şihâb, İbn Zeyd, Hasan, İbrahim, Mesrûk, Mücahit, İkrime, İbn Cüreyc, Taberî, Ahmed b. Hanbel gibi büyük bir âlim topluluğu bu görüştedir. Hatta son dönem fıkıh, tefsir ve kelim bilginlerinin çoğu bu görüştedir.

3- Bazı İslâm bilginleri *هُوَ إِنَّهُ آيَاتِنَا مِنَ النَّبِيِّ حَوْلَهُ بَارَكْنَا الَّذِي الْأَقْصَى الْمَسْجِدِ إِلَى الْحَرَامِ الْمَسْجِدِ مِنْ تِلْكَ بَعْدِهِ أَسْرَى الَّذِي سُبْحَانَ النَّصِيرِ السَّمِيعِ* âyetinden hareketle el-Mescidü’l-Harâm’dan el-Mescidü’l-Aksâ’ya kadar olan yolculuğun bedenle ve uyanık bir halde gerçekleştiğini, oradan da Allah’ın katına çıkışın ruhla olduğunu ve Hz. Peygamber cesediyle Allah’ın katına çıkmış olsaydı, Allah bundan övgüyle bahsederdi, görüşündedirler (Kâdi İyâz, 1995: I, 163-164).

Kâdi İyâz yukarıdaki görüşlere şu şekilde cevap vermeye çalışmaktadır: Mi’râc hadisesinin, İsrâ olayının devamında gerçekleştiğini kabul ettiğinden İsrâ ve Mi’râc’ın beden ve ruhla gerçekleştiğini belirtmektedir. Âyetler ve sahih haberler buna delalet etmektedir. Nasların zâhirleri ve hakikatleri dururken

teville gidilmez. Bu olayın beden ve ruh ile olması imkânsız değildir. Eğer Hz. Peygamber uyku halinde olsaydı, Allah “kulunu” tabirinin yerine “kulunun ruhunu” el-Mescidü'l-Harâm'dan el-Mescidü'l-Aksâ'ya götürdüğünü söylerdi. Ayrıca Hz. Peygamber uyku halinde bulunsaydı, Allah: “Gözü şaşmadı ve sınırı aşmadı” (Necm: 53/17) buyurmazdı. O zaman bu olay mucize de olmazdı. Kâfirler bu olayı garipsemezler, Rasûlüllah'ı bu hususta yalanlamazlar, zayıf Müslümanlar da dinden çıkmazlardı. Bu olay, onlar için de bir sınama olmazdı. Çünkü rüyada bu gibi şeyler olağandır, yadırganmaz. Zaten müşriklerin itirazı da rüyada görmüş olmasından değil, Hz. Peygamber'in uyanırken bedeni ile gitmiş olduğu içindir (Kâdî İyâz, 1995: I, 164).

Râzî, Mî'râc'ın ruhla olduğunu ileri sürenlerin görüşlerini dört noktada belirtmeye çalışmaktadır:

1- Onlar üç aklı izahla Mî'râc'ın ruhen olduğunu ispatlamaya çalışmaktadırlar.

a- Bu kadar hıza ulaşmış bir hareket düşünülemez.

b- Ağır bir kütle için göklere yükselmesi makul değildir.

c- Onun göklere yükselmesi, feleklerin yırtılmasını gerektirir, Halbuki bu, imkânsızdır.

2- Eğer bu doğru olsaydı, bu, diğer mucizelerin en büyüğü olurdu. Bu durumda da Hz. Peygamber'in, nübüvvet iddiasında doğru söylediğine istidlalde bulunabilirdi diye, bunu halkın huzurunda ortaya koyması gerekirdi. Ancak bunun, hiç kimsenin müşahade edemediği bir zamanda meydana gelmesine gelince, bu abestir böyle bir durum Allah'a yakışmaz.

3- Onlar, Allah'ın: “Sana gösterdiğimiz rüyayı insanlar için fitne vesilesi yaptık” (İsrâ: 17/60) ifadesinden hareketle şöyle demişlerdi: “Bu rüyadan maksat Mî'râc'tır. Halbuki bu, insanlar için bir fitne olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber'e inananların çoğu, onun bu sözünü duyunca onu yalanlamışlar ve kabul etmemişlerdir. Binâenaleyh Mî'râc sözü, insanların fitneye düşmelerine sebep olmuştur. Bu sebeple bunun Rasûlüllah'ın uykuda gördüğü bir rüya olduğu sabit olmuş olur.”

4- Mî'râc hadisesi akla ve mantığa uymayan pek çok şeyi ihtiva etmektedir. Hz. Peygamber'in göğsünün yarıp zezem suyu ile temizlenmesi, akıl almaz bir şeydir. Çünkü suyla yıkanabilen şey, maddî olan pisliklerdir. Bunun, bâtil inanç ve kötü huylara dair kalpte bulunan şeyleri temizlemekte bir tesiri yoktur. Hz. Peygamber'in Burâk'a bindiğine dair rivâyette bu kabildendir. Çünkü Allah, onu bu âlemde felekler âlemine hareket ettirdiğine göre Burâk'a niçin ihtiyaç duyulsun? Allah'ın, Rasûlü'ne elli vakit farz kıldığı namazı Hz. Musa'nın şefaatiyle beş vakte indirmesi, akıl ve mantık kurallarından uzaktır (Râzî, 1938: XX, 151-152).

Râzî, Mî'râc'ın rüya şeklinde meydana geldiğini söyleyenlere onun hem ruh hem de bedenle meydana geldiği konusundaki görüşlerini şu şekilde açıklamaya çalışmaktadır:

Hz. Peygamber'in İsrâ gecesi Mekke'den el-Mescidü'l-Aksâ'ya hem beden hem de ruh ile gittiğine dair Kur'ân ve hadisler işaret etmektedir. Kul, beden ve ruhtan meydana geldiği için İsrâ'nın beden ve ruh ile meydana gelmesi gerekmektedir. Abd kelimesi beden ve ruhun toplamının ismidir. Bu açıdan geceleyin yürütme işinin, beden ve ruhun toplamı bir kul için gerçekleşmesi gerekir. *بَعْدَهُ أُسْرَى الَّذِي سُبْحَانَ* âyetinde yer alan “abd” kelimesiyle ruh cevheri kastedilmiştir. Böyle olması halinde âyette İsrâ'nın beden ile gerçekleştiğinde bir şüphe kalmaz. Bu bağlamda âyette kullanılan “abd” kelimesi Mî'râc'ın hem ruh ile hem de beden ile yapıldığını göstermektedir. Çünkü bu kelime cesed ve ruhu içinde barındıran bir isimdir. Bu sebeple biri olmadan diğeri de olamayacağı için İsrâ'nın ve Mî'râc'ın beden ve ruh ile gerçekleşmesi gerekir (Râzî, 1938: XX, 150-151).

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Hz. Peygamber'in ruhu ve cesediyle Mescid-i Aksâ'ya yürütülüp, oradan da semalar üzerine ruhu ve cesediyle yüceltilip Allah'ın huzuruna ulaştırıldığını, Allah'ın ona bizzat hitap ederek namazları farz kıldığını, işte bu şekilde ruh ve cesetle Mî'râc'ın vuku bulduğunu ifade etmektedir (İbnü'l-Kayyim, 1989: I, 127).

Mevdûdî, Mî'râc'ın nasıl gerçekleştiği konusunda şunları söylemektedir: “Bu yolculuk (Mî'râc) hakkında çok farklı görüşler vardır. Bazıları bunun rüyada meydana geldiği; bazıları ise olay sırasında Hz. Peygamber'in tamamen uyanık olduğu ve bedeni ile yolculuk yaptığı, bazıları da bunun sadece Hz. Peygamber'e gösterilmiş mistik görüntüden öte bir şey olmadığı görüşündedirler. Fakat bu âyetin başlangıç sözleri: “Kulunu...götüren Allah yücedir” bunun Allah'ın sınırsız gücü ile meydana gelmiş olan doğa üstü bir olay olduğunu göstermektedir. Eğer olay sadece mistik bir görüntüden ibaret olsaydı, âyet, bu olayı meydana getiren varlığın her türlü zayıflık ve eksiklikten uzak olduğunu gösteren “subhâne” ifadesi ile başlamazdı. Yine “Kulunu bir gece...götüren” sözleri, bunun sadece bir görüntü veya rüya olmadığını, bilakis Allah'ın Peygamber'ine âyetlerini gösterdiği fiziksel ve bedensel bir yolculuk olduğunu göstermektedir. Bu nedenle herkes bunun sadece ruhsal bir deneyim olmayıp, Allah'ın Peygamber'i için hazırladığı fiziksel bir yolculuk ve bir gözlem olduğunu kabul etmelidir.” Ayrıca Mevdûdî bu olayın reddedilemeyeceğini şu şekilde açıklamaya çalışmaktadır: “Bazı kimselerin bu olayı imkânsızmış gibigörmeleri

çok gariptir. İnsanın sınırlı -hem de çok sınırlı- güçleri ile Ay'a ulaşmayı başardığı bir zamanda, Allah'ın sonsuz, sınırsız gücü ve kudreti ile Rasûlü'ne kısa bir zaman içinde bu yolculuğu yaptırabileceğini inkâr etmek çok saçmadır. Her şeyin ötesinde, bir şeyin mümkün olup olmadığı konusundaki soru sadece sınırlı güçlere sahip olan insan hakkında geçerli olur. Fakat her şeye kâdir olan Allah söz konusu olduğunda bu tür sorular sorulamaz. Sadece Allah'ın her şeye kâdir olduğuna inanmayan bir kimse, Allah kendisi, kulunu Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdüğünü söylediği halde bu olağanüstü olaya itiraz edip inkâr edebilir." (Mevdûdî, 1991: III, 76).

Mevdûdî, "Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı" adlı eserinde konu hakkında şunları söylemektedir: "أَشْرَى الَّذِي سُبْحَانَ" ile söze başlamak gösteriyor ki, bu çok feokâlâde ve muazzam bir vak'a idi ve sadece Allah'ın kudretiyle vuku buldu. Rüyasında bir kişiye bu gibi şeylerin gösterilmesi ya da bir kişinin ilham ve keşif yoluyla bunlara tanık olması, böylesine kuvvetli bir ifade ile söze başlamayı gerektirmez. Her türlü ayıp ve kusurdan münezzeh olan Allah, kuluna (rüyasında veya ilham yoluyla) âyetlerinden bazısını göstermek için ...gibi bir ifade kullanıldığı takdirde rüya veya ilhamın pek değer taşımadığı ortaya çıkar. Bunun yanı sıra "gece vakti götüren" deyimini de Mi'râc'ın fiilen ve bedenen olduğunu göstermektedir. Rüya, ilhamda veya hayalde bir kişiye bir yerin gezdirilmesi için "götürme" fiilinin kullanılması uygun olmaz. Onun için bu yolculuğun fiziksel ve vücutta olduğunu kabul etmek zorundayız. Bu sadece mane'î veya zihni bir tecrübe değildi. Rasûlüllah bu yolculuğa bilinçli olarak çıkmış ve her şeyi gözleriyle görmüştü." Görüşlerini bu şekilde açıklayan Mevdûdî, olayın imkân dâhilinde olduğunu da şu şekilde açıklamaya çalışmaktadır: "Rasûlüllah'ın uçak veya diğer her hangi bir vasıta olmaksızın Allah tarafından Mekke'den Kudüs'e bir gecede götürülmesi mümkünse, hadislerde yer alan diğer tafsilat niye mümkün olmasın? Bir şeyin mümkün olup olmaması bahsi ancak bir insanın kuvveti ve kudreti söz konusu olunca ortaya çıkar. Eğer mesele, Allah ile ilgiliyse, onun mümkün olması konusunda tereddüte düşmek, Allah'ın Kâdir-i Mutlak sıfatına inanmamak anlamına gelir. Mademki Allah her şeye kâdir, o zaman en umulmadık işleri yapabilir. Allah bir kulunu, maddeler âleminin en hızlı nesnesi olan ışığın bile milyarlarca yılda yetişebileceği bir yere bir anda götürebilir. Zaman ve mekânın sınırları mahlûklar için geçerlidir. Kainatın yaratıcısı için değil." (Mevdûdî, 1992: III, 316).

Ayrıca Mevdûdî, Mi'râc'ın bir rüya olduğunu ispat etmeye çalışanların: "İsrâ sûresinin 60. âyetinde 'temaşa' kelimesiyle bunun ima edildiğini ve Hz. Âişe'nin bir rivâyetinde 'Hz. Peygamber'in vücudu değil, ruhu götürülmüştü" şeklindeki iki delili ileriye sürdüklerini belirterek verdiği şu cevaplarla onları çürütmeye çalışmaktadır:

1- Âyette: "Sana gösterdiğimiz o temaşayı bir fitne (imtahan) yaptık" (İsrâ: 17/60) denilmiştir. Bu âyette 'temaşa' kelimesini rüya anlamında kullanmak ve bunun fitne yapılması her hangi bir anlam taşır mı? Rüya insan her şeyi görür. Eğer Rasûlüllah deseydi ki: "Ben rüyamda bu gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gittim." O zaman her hangi bir fitne çıkmasına gerek var mıydı? Böyle bir durumda ne bir Müslümanın imanı çetin bir sınavdan geçirdi ne de kâfirler bunu alaya alabilirlerdi. Hiç bir kimse de kalkıp bu yolculuğun ispatı için Rasûlüllah'ın bir delil göstermesini istemeyecekti. Fitne çıkma ihtimali ancak Rasûlüllah'ın bu yolculuğu beden ve şuurlu bir şekilde yapmış olmasını anlatması durumunda ortaya çıkabilirdi. Ayrıca asıl âyette kullanılan Arapça "rüya" kelimesinin sadece "rüya" anlamına geldiğini iddia etmek de doğru değildir. Arapça sözlüğünde gerek "rüya" gerekse de "rü'yet" kelimesi aynı anlamdadırlar ve birbirinin yerine rahatlıkla kullanılabilir. "Kurbâ" ve "kurbet" kelimeleri de aynı şekilde eş anlamda kullanılabilir. Abdullah b. Abbâs bu âyeti tefsir ederken şu açıklamada bulunmuştur: "Bu, Hz. Peygamber'in Kudüs'e gittiği gece kendi gözleriyle gördüğü bir temaşa idi"

2- Hz. Âişe'ye ait olduğu söylenen bu hadis senet bakımından çok zayıftır. Muhammed b. İshâk bunu şu kelimelerle nakletmiştir: "Ebû Bekir ailesinden bazı kimseler (veya bir kimse), Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bana bana rivâyet etmişlerdir: "Bu gibi kelimelerle anlatılan bir hadisin kaynağının meçhul olduğu ortadadır. Böyle meçhul senetli hadisin mutlaka Hz. Âişe'ye ait olduğu nasıl söylenebilir? Buna karşı çok daha sağlam senetlerle bizzat Rasûlüllah'ın ağzıyla anlatılan rivâyetler nasıl reddedilebilir? Bu rivâyetler pek çok doğru ve kuvvetli senetlerle son derece güvenilir ve geçerli hadis kitaplarında Enes b. Mâlik, Mâlik b. Sa'sa', Ebû Hureyre, Ebû said el-Hudrî, Ebû Zer el-Ğifârî, Şeddâd b. Evs gibi pek çok sahâbeden nakledilmiştir. İsrâ'nın sabahı Hz. Peygamber'in anlattığı olay, Beyhakî tarafından Hz. Âişe'den muttasıl bir senetle anlatılmıştır. Şimdi Hz. Âişe'nin bu rivâyetini gözönünde bulundurursak, daha önce zikrettiğimiz senedi meçhul rivâyetin doğru olduğunu söyleyebilir miyiz? (Mevdûdî, 1992: III, 318-319).

Süleyman Ateş Mi'râc'ın oluş şeklini şöyle açıklamaya çalışmaktadır: "Mi'râc ve İsrâ olayları, ruhânî olaylardır. Bunların ruhânî olduğunu söyleyenler azınlıkta kalmasına rağmen bizce onların görüşü, âyetlerin ruhuna ve vakiya uygundur. Ancak bizim kanaatimize her iki olay da rüyada değil, Peygamber uyanık iken vukubulmuş, ruhânî yükselmedir. Onun ruh gözünden perdeler kalkmış, beşerî varlığından geçen, tasavvuf diliyle Allah sevgisinde kendisini yitiren Peygamber, ruhânî seyahate çıkarılmış, ruhânî makamları dolaşmıştır." Görüşlerini bu şekilde açıklamaya çalışan Ateş, bu hadise bedenle olmuşsa -ki bize göre bu çok uzak bir ihtimaldir- bunun da izahını şöyle yapmak mümkündür: "Tasavvufta zikrullah ile insan cisminin nura dönüştüğüne inanılır. Yani zikirle, sevgi ile vücut yoğunluğunu kaybeder, nur olur. Nur, ışık demektir. Işık, saniyede üç yüz bin kilometre hızla

sahiptir. *İşte yoğunluğunu kaybederek nur haline gelen insanın, birkaç saniyede dünyaları dolaşması mümkündür.*" (Ateş, t.y.: V, 195).

Mi'râc, gerçek bir olaydır. Yalnız bilinegeldiği üzere bedensel bir olay değil, Hz. Peygamber'in bir rüyasıdır. Allah Rasûlü, rüyasında gördüklerinin sahâbeye aktarılması ve bir çok ilave abartılarla yeniden bir senaryo ile işin büyütülmesi sonucu konu aslından çok ötelere götürülmüştür. Bu abartılar ise, daha çok Ehl-i Kitap'la yapılan peygamber yarışması sonucu diğer dinlerde anlatılan Mi'râc anlatımlarının transferi ile oluşturulmuştur. Netice olarak Mi'râc olayı gerçekse de, bize ulaşan anlatımlar genel olarak gerçeği yansıtmamaktadır (Azimli, 2010: 177).

İslâm bilginleri Hz. Peygamber'in Mi'râc'a nasıl çıktığı konusunu tartışarak farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüşleri dört noktada toplamak mümkündür:

1- İsrâ ve Mi'râc'ın aynı gecede gerçekleştiğinden hareketle Hz. Peygamber bu yolculuğunu yakaza halinde beden ve ruh ile yapmıştır. Yani Allah Rasûlü el-Mescidü'l-Harâm'dan el-Mescidü'l-Aksâ'ya buradan da Allah'ın katına normal bir şekilde vücudunda her hangi bir farklılık meydana gelmeden beden ve ruh ile yükselmiştir.

2- İsrâ sûresinin birinci âyetinde geçen "بعده" ifadesi, Mi'râc'ın ruh ve bedenle yaşandığını göstermektedir.

3- Hz. Peygamber'in: "Ben uykudayken" ve "Ben uyandığında Mescid-i Harâm'daydım" ve Hz. Âişe'nin: "Rasûlüllah'ın bedeni kaybolmadı ve o, İsrâ'yı ruhuyla yaptı" şeklindeki ifadelerini dikkate alarak onun Mi'râc'ı ruhuyla yaşamıştır, diyebiliriz.

4- "لَلنَّاسِ فِتْنَةٌ إِلَّا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ" Sana gösterdiğimiz o rüyayı insanlar için imtihan vesilesi yaptık" (İsrâ: 17/60) âyeti Mi'râc'ın rüya şeklinde olduğunu göstermektedir.

İsrâ ve Mi'râc birbirinin devamı olarak meydana gelen iki hadise değil, farklı zaman dilimlerinde yaşanan münferit olaylardır. Diğer bir ifadeyle Mi'râc'ın başlangıç noktası, el-Mescidü'l-Aksâ değil, el-Mescidü'l-Harâm'dır. O halde Mi'râc; Hz. Peygamber Harem-i Şerif bölgesinde uykuda olduğu bir esnada gördüğü rüyadan ibarettir. Bunun delili ise; "Sana gösterdiğimiz o rüyayı insanlar için imtihan vesilesi yaptık." (İsrâ: 17/60) âyetidir.

B) Mi'râc Olayının Açmazları

1- Allah'a Mekân İsnadında Bulunulması

Allah'ın zaman ve mekândan münezzehe oluşu, O'nun hiçbir şekilde zaman ve mekânla ilişkilendirilmemesi anlamına gelmektedir. Zira zaman ve mekân kavramı sonradan var edilmiş yani yaratılmış bir özelliğe sahiptir. Allah ise yaratıcıdır. Bu sebeple O, yaratıklara has özelliklerden uzaktır. Allah'ın zâtî sıfatlarından olan "Muhâlefetün lil Havâdis" O'nun sonradan yaratılmışlara benzememesidir. Yani Allah zâtında sıfatlarında kendi yarattığı varlıklara asla benzemez. Kur'ân-ı Kerîm: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" (Şûrâ: 42/11) âyetiyle konuyu en iyi bir şekilde açıklamaktadır. Mekân, varlık ve nesnelerin bulunduğu yerdir. Bunların hepsi sonradan yaratılmış şeylerdir. Zamanise, bu varlıklardaki hareketliliğin birimsel olarak ifade edilmesi olup varlıktan ayrı bir şey değildir. Bu açıdan o da yaratılmış bir özelliğe sahiptir. "Allah ise her şeyi var eden, yaratandır" (En'âm: 6/102) ve "O, gökleri ve yeri yaratandır" (Fâtır: 35/1) âyetleri Allah'ın her şeyi yarattığını göstermektedir. O halde O, her çeşit zaman ve mekândan münezzehtir/uzaktır.

"Yukarı çıkmak", "yükselmek" anlamlarındaki عرج fiilinin ism-i aleti olarak merdiven anlamına gelen Mi'râc kelimesi; terim olarak ise; Hz. Peygamber'in yeryüzünden Allah'ın katına çıkmak için göğe yükselişini ifade etmektedir. Mi'râc kelimesinin temelinde alçak bir yerden yüksek bir yere çıkmak anlamı olduğu için yeryüzü alçaklığı, gökyüzü ise yüksekliği imlemektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in Allah ile görüşmesini belirten bu hadisenin belli bir mekânda gerçekleşmesi gerekmektedir. Kaynaklardaki anlatılara bakıldığında zamandan ve mekândan münezzehe olan Allah'a belli bir mekân tahsisi söz konusudur. Çünkü Allah Rasûlü yeryüzünden gökyüzüne çıktığında semanın çeşitli katlarını aşarak Allah'ın huzuruna gitmiştir. Bu hadiseyi basit bir örnekle somutlaştırmak mümkündür: Yirmi katlı bir rezidansın her şeyi ile mükemmel olan son katına çıkıp burada en önemli yetkiliyle görüşmek isteyen bir kişi, giriş katından asansöre biner ve her katta daha alt mertebede bulunan görevlilerle görüştüğünden sonra en yetkilinin huzuruna çıkar ve görevini yerine getirerek geldiği şekilde döner

Küçük yaşta çocuklara ailelerinin öğrettiği en temel bilgi; "Allah zaman ve mekândan münezzehtir" düşüncesidir. Bu bağlamda Allah nerededir? sorusuna herkes her hangi bir mekân tahsisinde bulunmadan: "Her yerededir" cevabını verir. Küçük yaşlarda öğretilen bu bilgi, Mi'râc konusunda âdeta unutulmuş: "Allah'ın bir mekânda olduğu" formatına dönüştürülür. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'deki: "Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız." (Kâf: 50/16),

“Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz.” (Vâkıa: 56/85), “Göklerdeki ve yerdeki her şeyi Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az, yahut daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra onlara yaptıklarını Kıyamet günü haber verecektir. Allah, her şeyi hakkıyla bilir.” (Mücâdele: 58/7) “Nerede olursanız, O, sizinle beraberdir” (Hadîd: 57/4) âyetleri bu düşünceye tamamen aykırı bir şekilde Allah tasavvuru ortaya koymaktadır. Yani bizler nerede olursak olalım Allah bizimle beraberdir. Bu genel-geçer durum peygamberler için de geçerlidir. Allah, peygamber olarak görevlendirdiği kişi/kişilerle vahiy aracılığıyla iletişim kurar. Son elçi Hz. Peygamber ile de bu şekilde iletişime geçilmiştir. Bir devletin en üst makamında bulunan kişinin her hangi bir konuyu görüşmek üzere bir alt makamda bulunan kişiyi görüşmeye çağırması gibi, Zaman ve mekândan münezzehe olan Allah’ın, Peygamber’ini huzuruna davet etmesi İslâm’ın inanç ve düşünce yapısına aykırıdır.

Muhammed Hamidullah konu hakkındaki görüşlerini şöyle açıklamaya çalışmaktadır: “Mi’râc ile ilgili gerçek ve aslına uygun anlatımlar, irşad edici ve bilgi verici ruhî-manevî olaylar olarak okumamız gerekir. Bunları asla turistik bir seyahat dönüşü anlatılan eğlendirici hikâyeler şeklinde değerlendirmem gerekir. İnsanların kişisel yorum ve anlayışları çok farklıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan âyetlere ve doğruluğu ispat edilmiş hadislerle dayanmak suretiyle meydana getirilen Mi’râc’la ilgili çeşitli eserlerin iyi ile daha az iyi arasında bir derecelendirmeye tabi tutulması bundan kaynaklanmaktadır. Bu iki sınıfı birbirinden ayırabilmek için her şeyden evvel karşılıklı hoşgörü ve anlayışa sahip olmak ve bundan sonradır ki, Allah’ın, bize işin gerçek yüzünü göstermesi için açık kalplilik ve samimi hisler içinde yürütülen şahsî araştırmalar yoluna girmek zarureti vardır.” (Hamidullah, 1993: I, 130).

“Benim âcizâne görüşüme göre, Mi’râc’ın açıklanıp anlatılması, Allah’ın kullandığı aynı şekil tavsif ve anlatımlarla yapılması gerekir. Kur’ân ve hadislerle verilen açıklamalara inanmak ve bunlarda âhiret âleminin ele alındığı ve insan hayal gücünün hissedebileceği ve fakat ifade edemeyeceği konulardan bahsedildiği daima hatırd tutulmalıdır. Önemli olan şey, bir insanın Allah’a doğru yücelişi, yükselişi (urûc) şeklinde görülen muhtevadır. Yoksa bunun nasıllığı ve nerede cereyan ettiği değildir. Bu mucize, tamamen ruhî-manevî alanda meydana gelmiş bir olaydır ve bu olayın da tasavvufî manada olmak üzere açıklanıp ortaya konulması gerekir. Asla coğrafi ve turistik bir seyahat değil.” (Hamidullah, 1993: I, 133).

“Mi’râc’ı maddeten ve fiilen bir yerden diğer bir yere gidiş, bir yolculuk olarak düşünmede ısrar eden önceki ilim adamlarına sonsuz saygı duymakla birlikte, ben kendi kendime, bu yer değiştirme olayının Allah’ın her yerde hâzır ve nâzır olma sıfatına ters düşüp düşmediğini sorarım. Allah: “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf: 50/16), “Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz.” (Vâkıa: 56/85), “Göklerdeki ve yerdeki her şeyi Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az, yahut daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra onlara yaptıklarını Kıyamet günü haber verecektir. Allah, her şeyi hakkıyla bilir.” (Mücâdele: 58/7) gibi âyetlerde de ifade ettiği gibi, biz nerede bulunursak bulunalım O, bizimledir. Bu konuya daha birçok aynı mealdeki âyette temas edilmiştir. Şimdi ben düşünüyorum ki, durum âyetlerde yazılı olduğu şekilde ele alınmayıp da, Allah biz nerede olursak orada bizimle beraber bulunmaz ve buna göre biz, O’nu göklerde ve semalarda bulunan tahtında (arşında) aramaya kalkarsak, Allah’ı kendi tahtından daha küçük, bu tahtın da göklerden daha küçük ve bu göklerin de kainattan (evrenden) daha küçük, yani en dışta kainat olmak üzere hepsini birbiri içinde tasavvur edip inanmamız gerekecektir ki, Allah böyle düşünmekten bizi korusun. Tefsirler, şerhler ve hüküm çıkarmalar Rasûlullah’tan gelmemiş ve konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber de bizzat her hangi bir açıklamada bulunmadığı gibi ashâbın da farklı görüşlere sahip olmaları sebebiyle, konu üzerinde mevcut görüş ayrılıkları, insanların birbirlerini “sapıklık” yahut “ehl-i sünnet dışına çıkma” gibi ithamlar altında tutmalarına neden olmamalıdır. Herkes, Allah’ın kendisine nasip ettiği bilgi ve hikmet yolunu izlemekte ve kendisi için yeterli bulduğu ilim adamlarının ortaya koydukları görüş ve neticelerden de yararlanarak kendi yolunu belirlemede serbesttir.” (Hamidullah, 1993: I, 143-144).

2- Beş Vakit Namazın Pazarlık Konusu yapılması

Dinin direği olarak kabul edilen namaz, Müslümanların günde beş vakit olarak icra ettikleri bir ibadettir. Müslümanların hayatında bu kadar önemli olan bir ibadetin hangi aşamalardan geçerek son şeklini aldığı hususu önem arz etmektedir. İslâm geleneğinde Mi’râc gecesi evvelemirde elli vakit olarak belirlenmiş olan gündelik namaz ibadetinin çeşitli aşamalardan sonra beş vakte indirildiği ve burada farz kılındığı düşüncesi hâkimdir. Hz. Peygamber Mi’râc gecesinde Allah ile görüşmesi esnasında elli vakit namazın ümmetine farz kılındığı haberini aldıktan sonra Hz. Musa ile görüşür, Hz. Musa elli vakit namazı ümmetinin kaldıramayacağını, bunun azaltılması gerektiğini söyleyerek Rasûlullah’ın namazın azaltılması konusunda Allah ile görüşmesini tavsiye eder. Hz. Peygamber de bu tavsiye doğrultusunda Allah ile görüşerek namazın azaltılmasını talep eder. Bu talep neticesinde rivâyetlerde üç farklı azaltma şekli dikkati çekmektedir. 1- Namaz önce yarıya indirilir. (yani 25 vakite indirilir). Sonunda beş vakite iner. 2- Elli vakit namaz onar onar azaltılarak beş vakte iner. 3- Elli vakit namaz beşer beşer azaltılarak beş vakte indirilir. Hz.

Peygamber her azaltılmayı Hz. Musa ile görüşür, bu azaltmanın da yetersiz olduğunu düşünen Hz. Musa tekrar tekrar Rasûlüllah'ın Allah'ı huzuruna çıkararak azaltma talebinde bulunur. Namaz, beş vakite indirildiğinde bile Hz. Musa bunu da yeterli görmeyerek azaltılmasını isteyince, Hz. Peygamber: *"Artık utancımдан Allah'ın huzuruna çıkacak yüzüm kalmadı"* diyerek beş vakit namaz son şeklini almıştır. Bu senaryonun ortak noktaları; 1- Elli vakit namaz 2- Hz. Musa'nın teşvikiyle Hz. Peygamber'in namaz vakitlerinin azaltılması için defalarca Allah'ın huzuruna çıkması 3- Beş vakit namazda karar kılınması.

Namaz konusunda Allah, Hz. Peygamber ve Hz. Musa arasında yaşananlar sahneye konulan tiyatro oyununu anımsatmaktadır. Ancak her şeyi yoktan var eden, ilmiyle bütün mevcudatı kuşatan, geçmiş, anı, geleceği, gizliyi ve saklıyı her hangi bir vasıtaya ihtiyaç duymaksızın bilen, ilmi kendiliğinden olan, zâtı ve sıfatlarıyla yaratılmışlara benzemeyen yüce bir varlığın insan formatında algılanması iskanarak önemli müelliflerin kitaplarında normal bir şekilde anlatılmıştır. Halbuki Allah'ın bu tarz konulara malzeme yapılarak anlatılması uygun değildir. Çünkü namazın elli vakitten aşamalı olarak beş vakite indirilmesi sürecinde yaşananlar Allah'ı basit bir konuma indirgemektedir. Diğer taraftan Allah hiçbir şekilde vahyini hiç kimseyle pazarlık konusu yapmaz. Gerek Kur'ân'da gerekse de daha önceki vahiylerde bunun bir örneği yoktur. Allah evvelemlerde namazın elli vakit olmasını takdir etmişse, kim aracılık yaparsa yapsın, durumda her hangi bir değişme olmaz. Beş vakit namazla Hz. Musa'ya gelen Hz. Peygamber, onun tavsiyesine uyararak ve utanma duygusundan uzaklaşarak Allah'ın huzuruna çıksaydı, acaba beş vakit namazda yine bir azalma söz konusu olur muydu?!

Muhammed Ebû Şehbe, namazın elli vakitten beş vakte indirilmesiyle ilgili rivayetin doğruluğunu şu şekilde açıklamaya çalışmaktadır: *"Bildiğim kadarıyla güvenilir hiç bir ilim ehli Hz. Peygamber'in, Hz. Musa'ya müracaatının İsrailî bir desise olduğunu söylememiştir. Oysa en uygun olan bu rivâyetin Allah'ın ve Rasûlü'nün namazları hafifletmeden önce bu ümmetin yüklenme gücü ve kudretini bilmediklerini iltizam ettiğini açıklamaya çalışmak ve buna şüphe sokmak yerine müracaatın sırrını ve hikmetini araştırmaktır. Hz. Musa'nın geçmiş insanların tecrübesine ve henüz Peygamberimize meçhul olan İsrailoğullarının en şiddetli şekilde terbiye edilmesini bilip onun hafifletilmesi için yeniden Rabb'ine müracaat etmesini işaret buyurmasında ne zarar vardır! Müracaat sebebiyle elli vakit farz namazın beş vakte indirilmesini Allah'ın kullarının gücünü bilmediğine delalet edeceğini kim söylüyor? Yüce Allah şüphesiz, olanı ve olacağı bilir. Ayrıca Allah, Hz. Peygamber'in kullarına tahfif dileyeceğini de biliyor. Bu sebeple Allah, elli vakti beş vakte indireceğini de biliyor. Bunun da bir sırrı ve hikmeti vardır. O da, Allah'ın bu ümmete rahmetini ve kolaylık getirmekle nimetini göstermesidir. Bunun hikmetlerinden birisi de; hafifletme konusunda ümmeti için dilediği şefaati kabul etmekle Hz. Peygamber'in katındaki mekiini göstermektir. Kardeşi Musa'nın istişaresine kulak vererek ümmetine olan şefkat ver merhametini göstermektir. Bu müracaat; kul ile, rabbi seven ile sevgili arasında yapılan müracaat tekrarından başka bir şey değildir."* (Ebû şehbe, 1990: I, 155-156). Muhammed Ebû Şehbe, pazarlık ve iskantoculuk olarak değerlendirilmesi gereken ve İslâm inanç sisteminin temellerini sarsan bir rivâyeti, geleneksel bağlarından kurtulamayarak geleneksel algı içerisinde mantıklı bir şekilde kurtarmaya çalışmaktadır. İçerisinde çeşitli açmazların bulunduğu rivâyeti öncekiler kabul ettiği veya öyle anladığı için olumsuz yönlerini görmemek/iskalamak hayret vericidir. Kendini aşamayan ve geleneğe sahip çıkma pahasına Allah'ın verdiği akıl nimetini kullanamayan kişi/kişiler için Ebû Şehbe'nin bu değerlendirmesinde her hangi bir gariplik yoktur, hatta pek çok kişi bu açıklamaları yeterli bularak namazın beş vakte indirilmesiyle ilgili rivâyeti kabul edebilir. Ancak Yüce Allah-Hz. Peygamber ve Hz. Musa arasında meydana gelen ve satıcı-müşteri arasındaki pazarlığı anımsatan bu rivâyeti kabul etmek doğru değildir. Çünkü Yüce Allah daha önce vermiş olduğu kararı değiştirmiştir. Böyle bir değiştirme: *"Sen, Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın. Sen, Allah'ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın."* (Fâtır: 35/43). *"Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur."* (Rûm: 30/30). *"Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın."* (İsrâ: 17/77). Kur'ân'ın açık hükümlerine aykırıdır. Yani kulun isteği veya herhangi birinin araya girmesiyle Allah'ın vermiş olduğu hükümlerde her hangi bir değişiklik olmaz.

İsrafil Balcı, elli vakit namazın, beş vakte indirilmesinin yanlışlığı konusunda şunları söylemektedir: *"Kur'ân'ın bu açık hükmüne rağmen, üstelik elli vakitlik namazın beş vakte düşürülmesi hadisesi bir sefer değil, dört beş kez tekrarlanmış ve âdeta çetin bir pazarlığı(!) sonucunda beş vakte kadar indirilip tatlıya bağlanmıştır. Böylece başta Hz. Musa olmak üzere onun uyarısıyla Hz. Peygamber ve Cebrâil de durumun farkına varmışlar ve âdeta büyük bir yanlış (!) Allah'a düzeltirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle söylenecek olursa, her şeyi yaratan ve mutlak kudret sahibi olan Yüce Allah, Hz. Musa, Hz. Muhammed ve Cebrâil'in durumu fark etmesi üzerine, yaratmış olduğu kullarının kaldırabilecekleri yükümlülüklerin kapasitesinin farkına varamamış, fakat Hz. Muhammed'in uyarısı üzerine durumun ciddiyetini anlayınca bu kararını değiştirip makul bir ölçüye getirmiştir. Hiç kuşku yok ki, mutlak kudret sahibi olan ve bütün eksikliklerden uzak olan Yüce Allah'ın zatiyle bu tür iddiaları yan yana anmak, en basit deyimiyile onun zatına saygısızlık ve hadsizlik olacaktır. Şunu da hatırlatalım ki, biz bu tür rivayetlere itibar ettiğimizden değil, durumun vahametini gözler önüne sermek için hatırlatmaya çalıştık. Anlaşılan o ki, Hz. Peygamber'in ümmeti için ne derece büyük fedakarlıklarda bulunduğunu gösterebilmek ve onu yüceltebilmek adına yapılan yorumlar, bu tür rivayetlerin*

kaynaklara girmesini beraberinde getirmiştir. Ancak bu tür rivâyetler ciddi bir bilgi kirliliğinde başka hiçbir işe yararamamaktadır.” (Balci, 2012: 306-307).

Yarattıklarını herkesten daha iyi bilen Allah, göndereceği vahyin onların yapılarına uygun olup olmadığını, vahyin içeriğini yerine getirip getiremeyeceklerini bilmemesi, O'nun yaratıcı olma sıfatına uygun düşmez. Yani Hz. Musa'nın bildiği bir bilgiyi Allah'ın bilmediğini söylemek, Allah'ın ilminde eksiklik olduğunu kabul etmektir. Başka bir ifadeyle günde elli vakit namazın insanların gücünün üzerinde olduğunu bilge sıfatıyla Hz. Musa'nın bilmesi, fakat ilmiyle her şeyi kuşattığı halde -câhil konumuna düşürülerek- Allah'ın bilmemesi asla doğru değildir. Bu sebeple sahih olarak ifade edilen eserlerde geçen rivâyetlerin Kur'ân'ın kesin nasları, İslâm'ın temel prensipleri, akıl ve mantık kuralları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Şahısların ve eserlerin kimliği, rivâyetlerin önüne geçmemelidir. Elli vakit namazın azaltılmasını rivâyet eden eserleri sırasıyla x, y, z vb. şekilde kodlayıp insanlara okutsak, onların rivâyetlerin içeriğindeki bilgilere bakışı ve yaklaşımı tamamen farklı olacaktır. Özellikle bu yaklaşımın ilim ehli arasında olması, böyle bir bakış açısının nelere mal olacağını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Temel ilke ve prensiplere, akıl ve mantık kurallarına aykırı olduğu halde önemli eserlerde yer alan bilgilerin araştırılmadan ve eleştirilmeden tek hakikat olduğu değerinde kabul edilmesi, özelde Müslümanlara genelde ise insanlara hiçbir katkı sağlamayacağı gibi, problemleri rivâyetlerin sürekliliğine yardımcı olacaktır.

3- Beş vakit Namazın Farz Kılınması

Beş vakit namazın farz kılınması Mekke döneminde gerçekleşmiştir. Ancak bunun hangi tarihte olduğu konusunda ihtilaflar bulunmaktadır. Mamafih beş vakit namazın Mi'râc gecesi faz kılındığı hususunda genel bir kanaat mevcuttur. Çalışmanın başında Mi'râc hadisesinin hicretten kısa bir süre önce meydana geldiğini açıklamıştık. Bu sebeple beş vakit namazın ne zaman farz kılındığını tespit etmek için Kur'ân-ı Kerim'in ilgili âyetlerine bakmak, bizlerin belli bir fikre meyiletmesine yardımcı olacaktır. İsrâ sûresinde iki vakit (İsrâ: 17/78), Hûd ve Kâf sûrelerinde üç vakit (Hûd: 11/114; Kâf: 50/39-40), Rûm sûresinde dört vakit (Rûm: 30/17-18), Tâhâ sûresinde ise beş vakit (Tâhâ: 20/130) namazdan bahsedilmektedir. Burada önemli olan Tahâ sûresinde: “O hâlde, onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tespih et. Gece vakitlerinde ve gündüzün uçlarında da tespih et ki hoşnut olasın.” (Tâhâ: 20/130)beş vakit namazın emredilmesidir. Bu âyet, beş vakit namaza delalet etmektedir. İbn Abbâs: “Beş vakit namazın bu âyette mündemiç” olduğunu belirtmektedir. “Güneşin doğmasından evvel” ifadesi, sabah namazına, “Güneşin batmasından evvel” ifadesi de, öğle ve ikinci namazına delâlet eder. Çünkü bu ikisi, güneşin batmasından öncedir. Âyetteki “Gecenin bir kısım saatlerinde... tesbih et” ifadesi akşam ve yatsı namazına işaret eder. “Gündüzün etrafında” ifadesi de gündüzün iki tarafında olan sabah ve akşam namazlarını te'kid eden bir ifade olmuş olur. Bu, tıpkı “Namazlara, bilhassa salât-ı vustâya devam edin” (Bakara: 2/238) âyetindeki “salât-ı vustâ” ifadesi gibi te'kididir (Taberî, 2010: VII, 940-942; Mâtürîdî, 2004: III, 314; Zemahşerî, 2009: III, 93-94; Râzî, 1938: XVIII, 133) Mevdûdî, bu âyetten hareketle namaz vakitlerinin belirlendiğini ifade etmektedir (Mevdûdî, 1991: III, 287).Tâhâ sûresi, ittifakla Mekki'dir. İbn İshâk ve Dârakutnî gibi ilk kaynaklar, Hz. Ömer'in imanına bu sûrenin vesile olduğunda hemfikirdirler. Bu olayı esas aldığımızda, sûrenin iniş zamanı peygamberliğin altıncı yılına tekabül etmektedir. Sûre, Meryem-Şuarâ veya Meryem Vâkıa arasına yerleştirilir. Meyrem 96 ile bu sûrenin 39.âyeti arasındaki bağ dikkat çekicidir. Bu, sûrenin zamanıyla ilgili dış bağlamdan delildir. Bir başka delil de sûrede ele alınan Hz. Musa kıssasıdır. Bu kıssanın anlatıldığı sûreler içinde Hz. Musa'nın hayatında yaşadığı süreçlerin tümünü anlatan tek sûre budur (İslamoğlu, 2011: 201).Mi'râc, İsrâ'nın devamında gerçekleşen bir olay olarak kabul edilirse, İsrâ sûresinin ilgili âyeti bi'setin onuncu yılında nâzil olmuştur (Mevdûdî, 1991: III, 73; İslamoğlu, 2011: 173).

Namaz vakitleri konusunda ilk ayrıntılı âyet budur. Namazın teşri sürecinde bundan bir önceki adımı 50: 39-40 teşkil eder. Bu sûrenin peygamberliğin 6. yılında indiği hatırlanacak olursa, beş vakit namazın yaygın kanaatin aksine çok daha erken yıllarda farz kılındığı anlaşılır. Âyet açıkça beş vakitten söz etmektedir.1)kable tulû's-şems, 2) ve kable ğurûbihâ, 3) ve min ânâi'l-leyl, 4,5) ve etrâfe'n-nehâr. Dilsel olarak beş vakti gösteren bu ibârelerin delâlet ettikleri vakitlerin bire bir tayinini Allah Rasûlü uygulamasıyla beyân etmiştir (İslamoğlu, 2012: 614).

Tâhâ sûresinin 130. âyetinde beş vakit sayılarak bu vakitlerde ibadet emredilmektedir. Sahih rivâyetlerde bu sûrenin Hz. Ömer'in İslâm'a girişine neden olduğu ifade edildiğine göre, en geç hicretten 7-8 yıl önce inmiş olmalıdır. Şu halde ya Mi'râc'ın rivâyetlerde aktarılanlardan daha erken gerçekleştiği kabul edilecek ya da beş vakit namazın daha erken teşri kılındığı, fakat her hâlükârda yukarıdaki âyet hiçbir zannî haberle kıyaslanamayacak kadar öncelikli bir delildir (İslamoğlu, 2009: 121).

Beş vakit namazın farz kılınması Tâhâ sûresinde açık bir şekilde belirtilmektedir. Bu sûrenin bi'setin altıncı yılında, İsrâ sûresinin birinci âyetinin de bi'setin onuncu yılında nâzil olması iki sûre arasındaki tarih farklılığını ortaya koymaktadır. Beş vakit namazın Mi'râc gecesi farz kılındığı kabul edilecek olursa, tarihi açıdan önemli bir problem ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Müslümanların Mi'râc gecesine kadar günde kaç vakit namaz kıldıkları sorusu gündeme gelecektir. Ancak Tâhâ sûresinde ifade edilen beş vakit namazın, Mi'râc'tan önce farz kılındığını kabul edersek, her hangi bir problem meydana gelmez. Neticede âyet ve rivâyet karşı karşıya geldiğinde, hiçbir zannî ifadeye ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde âyetin öncelenmesi gerektiği kanaatindeyim.

4- Bakara Sûresinin Son Ayetlerinin Mi'râc Gecesi Nâzil Olması

Bakara sûresinin tamamı Medine döneminde nâzil olmuştur (Mukâtil. Süleyman, 2003: I, 28; Zemahşerî, 2009: I, 30; Beyzâvî, 2004: I, 19; İbn Kesîr, t.y.: I, 26; Suyûtî-Mahallî, 2003: 2). Medenî bir sûre olan Bakara sûresinin büyük bir bölümü Hz. Peygamber'in Medine'de geçirdiği ilk iki yılda nâzil olmuştur. Daha sonraki dönemde nâzil olan kısa bir bölüm de, sûrede ele alınan konuyla yakın bağlantısı olduğu için sonradan sûreye eklenmiştir. Örneğin, faizi yasaklayan âyetler Hz. Peygamber'in hayatının son döneminde nâzil olmuş, fakat bu sûreye eklenmiştir. Aynı nedenle Medine'ye hicretten önce Mekke'de nâzil olan son âyetler de (284-286) bu sûreye dâhil edilmiştir (Mevdûdî, 1991: I, 43). Mevdûdî son cümlesiyle Bakara sûresinin son âyetlerinin Mi'râc gecesi indiğini kabul etmektedir. Ayrıca Mevdûdî, "Bize sadece taşıyabileceğimiz kadar zorluk ve yük yükle ve bizi gücümüzün yetebileceği sınavlardan geçir. Aksi takdirde biz bu yükü taşıyamayız ve doğru yoldan saparız" duasının ruhunun anlaşılabilmesi için, bu âyetlerin Medine'ye hicretten yaklaşık bir yıl önce Mi'râc'da vahyedildiği göz önünde bulundurulmalıdır. O dönemde imanla küfür arasındaki çatışma çok şiddetliydi ve müminlere yapılan işkenceler en aşırı dereceye ulaşmıştı. Bu durum sadece Mekke ile sınırlı değildi; tüm Arabistan'da bir müminin huzur içinde yaşayabileceği bir yer yoktu. Bu şartlara karşı çıkabilmeleri için Müslümanlara bu dua öğretilmişti. Allah, kuluna kendisine nasıl dua edeceğini öğrettiğinde, kul bu duanın kabul olacağından emin olabilir. Bu nedenle bu dua Müslümanlara büyük cesaret verdi ve en çok işkence gördükleri zamanlarda bile huzur içinde olmalarını sağladı. Ayrıca bu dua, onlara arzularını kontrol altında ve bu duada öğretilen sınırlar içinde tutumlarını ve bu arzuları yanlış yollara kanalize etmemelerini de öğretiyordu. Bu nedenle bu duada düşmanlara karşı acımasızlık, intikam gibi hiçbir dünyevî konuya değinilmemektedir. Buna o dönemde acil ihtiyaç vardı. Çünkü Müslümanlar büyük zorluklar maddî kayıplarla karşı karşıya kalıyorlar, işkence çekiyorlar ve hem fiziksel hem de ekonomik baskı altında tutuluyorlardı. Müslümanların bu duasında yer alan yüce ideallerle, o dönemde çektikleri işkenceler arasındaki zıtlık, onların bu kritik dönemde bile ahlakî yönden nasıl eğitildiklerini göstermektedir" (Mevdûdî, 1991: I, 229) ifadeleriyle Bakara sûresinin son âyetlerinin niçin Mekke'de inmesi gerektiğini açıklamaya çalışmaktadır.

Bu sûre hicretin birinci yılında inmeye başlamıştır. Zira orucu farz kılan âyet bu sûrededir. Böyle olduğuna göre, oruç farz kılınmadan önce nâzil olmaya başlamış görünmektedir. Hz. Âişe, bu sûrenin indiği sırada Rasûlullah'ın hanesinde olduğunu söyler. Daha Mekke'deyken Hz. Peygamber ile nişanlanan Hz. Âişe'nin hicri birinci yılın Şevvâl ayında gelin gelip dokuz yılını Medine'de Hz. Peygamber ile geçirdiği biliyoruz (Erkocaaslan, 2016: 38-41). Hz. Âişe'nin bu şehadeti de, sûrenin hicretin ilk yılında inmeye başladığını göstermektedir (İslamoğlu, 2011: 33). Muhammed Hamdi Yazır, Bakara sûresinin Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra ilk nâzil olan sûre olduğunu belirtmektedir (Yazır, 1971: I, 146), ancak Yazır, Hasan, Mücahid ve İbn Sîrîn'in İbn Abbâs'tan rivâyetle son iki âyetin Cebrâil vasıtasıyla nâzil olmadığını, bu iki âyetin Mi'râc gecesinde vasıtasız bir şekilde Rasûlullah'ın işittiğini ifade ederek son iki âyetin Mekke'de olduğunu belirtmektedir. Mamafih İbn Abbâs, İbn Cübeyr, Dahhâk ve Atâ, Bakara sûresinin Medenî olduğunu söylemektedirler. (Yazır, 1971: II, 996). Ayrıca Yazır, Bakara sûresinin son iki âyetinin sebab-i nüzulü hakkında şunları söylemektedir: Bakara sûresinin: "Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter" âyetinin nâzil olması ashâba çok ağır geldi. Bunun üzerine onlar: "Ya Rasûlallah! Salât, saom, cihad sadaka gibi gücümüzün yetmeyeceği amellerle sorumlu oldu. Şimdi ise bu âyet nâzil oldu. Halbuki bizim buna gücümüz yetmeyecek. Her birimiz kendi gönlünde öyle şeyler konuşur ki, dünyaları verseler bunların kalbinde bulunmasını arzu etmez" diyerek rahatsızlıklarını belirttiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Sizlerden öncekiler gibi 'işittik ve isyan ettik mi' demek istiyorsunuz? İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlanma istiyoruz. Dönüş sanadır" demelerini buyurdu. Sahâbiler tavsiye doğrultusunda bu cümleyi söylemeye başladıklarından sonra Bakara sûresinin son âyetleri nâzil oldu (Yazır, 1971: II, 995). Bu anlatıya göre Bakara sûresinin son iki âyetinin nâzil olması, bir önceki âyetin içeriğinin sahâbeye ağır gelmesidir. Bu sebeple son iki âyet, Medenîdir.

İslâm bilginlerinin geneli Bakara sûresinin Medine döneminde indiğini yani Medenî bir sûre olduğunu beyan etmektedirler. Bu sebeple Mi'râc gecesinde nâzil olduğu belirtilen Bakara sûresinin son

âyetlerinin, Mekke döneminin sonlarına doğru gerçekleşen Mi'râc hadisesinde nâzil olduğu görüşü oldukça zayıftır. Muhtemelen de Mi'râc olayını daha inandırıcı hale getirmek için daha sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Çünkü Bakara sûresinin son âyetlerinin Mi'râc gecesi nâzil olduğu durumu, "Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla, yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O, yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir" (Şûrâ: 42/51) âyetine aykırıdır.

5- Mi'râc Hadisesinin Necm Sûresiyle İrtibatlandırılması

İslâm bilginlerinin çoğu, Mi'râc hadisesini anlatırken Necm sûresindeki ﴿ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ (6) وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ (7) ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ (8) فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ (9) فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ (10) مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ (11) أَفَتُمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ (12) وَلَقَدْ رَأَىٰ نَزْلَةَ أُخْرَىٰ (13) عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ (14) عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ (15) إِذْ يَغْشَىٰ السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ (16) مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ (17) لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ (18)﴾ (Necm: 53/6-18) âyetlerle irtibatlandırmaya çalışırlar. Bu sûrenin ne zaman nâzil olduğu ortaya konulduğunda, Mi'râc ile bağlantısının olup olmadığı daha iyi anlaşılacaktır. Necm sûresi, çerisinde secde âyeti bulunan ilk sûredir. Aynı zaman Hz. Peygamber'in, Harem-i Şerif'te Kureyş'ten bir topluluk karşısında okuduğun ilk sûredir. Bu topluluk içerisinde Müslümanlar da bulunmaktaydı. Sûrenin sonunda Allah Rasûlü secde ettiğinde orada bulunan müşrikler ve Müslümanlar da secde ettiler. Risaletin beşinci yılında Şevvâl ayında küçük bir topluluk Habeşistan'a hicret etmişti. Aynı senenin Ramazan ayında Hz. Peygamber'in Necm sûresini tilaveti esnasında kâfirlerle Müslümanların birlikte secdeye gitmeleri hadisesi meydana geldi. Bu hadise Habeşistan'daki muhacirlere: "Mekke'de kâfirler İslâm'a girdi" şeklinde ulaştıncı, onlardan bazıları bu haberi duyar duymaz Şevvâl ayında Mekke'ye döndüler. Fakat Mekke'de Müslümanlara yapılan zulüm devam etmekteydi. Bu olaydan sonra Müslümanlar birincisinden daha çok sayıda olmak üzere Habeşistan'a ikinci kez hicret ettiler. Yukarıdaki rivâyetlerden bu sûrenin risaletin beşinci yılında nâzil olduğu kesinlik kazanmaktadır (Mevdûdi, 1991: VI, 7-8).

İbn Abbâs'a göre Necm sûresi, Hz. Peygamber'in Mekkelilere vahiyle meydan okuduğu ilk sûredir. İbn Abbâs'ın bu tesbitini Kur'ân da doğrular. Mekke müşrikleri daha önce vahyin çağrısını duymazdan gelmişlerdi. Katılmamışlarsa da, açıkça saldırya da geçmemişlerdi. Tanrıların eleştirilmesi üzerine tavır değiştirerek vahye ve onun büyük davetçisine karşı saldırgan bir tavır takındılar. İşte bu tavır değişikliğinde bu sûrenin rolü büyük olmuştur. Kur'ân'ın üslubu bize bir gerçeği öğretmiştir: Hakikatin iletilmesi, tüm stratejik ve taktik hesapların üstündedir. İşte sûrenin bu tavizsiz duruşundan sûrenin zamanını tesbit etmek mümkündür. O da yaklaşık nübüvvetin üçüncü veya dördüncü yıldır (İslamoğlu, 2011: 364). Necm sûresinin nâzil oluş tarihi Mi'râc hadisesinin meydana gelmesinden uzun bir süre öncesine tekabül etmektedir. Tarihsel olarak Necm sûresiyle Mi'râc olayını irtibatlandırmak uygun düşmemektedir.

İkinci olarak Necm sûresinin ilgili âyetlerinin anlamsal olarak içeriğinin Mi'râc olayı ile ilgili olup olmadığını ortaya koymak, aradaki bağlantıyı netleştirebilmek için oldukça önemlidir. Çünkü ilgili âyetlerde iki kahraman ve bir konu vardır: 1- Cebrâil 2- Hz. Peygamber 3- Vahiy veya 1- Allah 2- Hz. Peygamber 3- Vahiy. İkinci alternatifi değerlendirdiğimizde "Allah, en yüksek ufukta istiva etti, yaklaştı ve sarktı. Allah ile Hz. Peygamber arasındaki mesafe iki yay aralığı kadar veya daha az oldu." (Necm: 6-9) âyeti bu şekilde yorumlarsak karşımıza ciddi problemler çıkmaktadır. Bu problem de; Allah ile Rasûlüllah'ın karşılaşmasıdır. Yani Allah'a bir şekil isnadında bulunmaktır. Zaman ve mekândan münezze olan her hangi bir şekli olmayan Allah'ın bu tarzda somutlaştırılması asla ama asla mümkün değildir. Bu sebeple âyette anlatılan varlık Allah olamayacağından birinci alternatif dikkate alınmalıdır. Zaten, "Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır." (En'âm: 6/107) âyeti bağlamında Rasûlüllah'ın, Allah'ı görmesi mümkün değildir. Nitekim Ebû Zer, Rasûlüllah'a: "Rabbini gördün mü?" diye sorunca Hz. Peygamber'in: "O, bir nurdur. Nuru nasıl görebilirim" (Müslim, 1992: İmân, 291-292) şeklindeki açıklaması, onun Allah'ı görmediğini göstermektedir. Ayrıca Mesrûk, Hz. Âişe'ye Rasûlüllah'ın Allah'ı görüp görmediğini sorunca onun: "Söylediğin söz, tüylerimi ürpertti. Kim sana: "Muhammed Rabbini gördü derse, şüphesiz ki, o yalan söylemiştir" Hatta Müslim'in rivâyetine göre o kişi: "Allah'a büyük bir iftirada bulunmuştur" diyerek görüşünü şu âyetlerle delillendirmiştir: (Buhârî, 1992: Tefsîr, 53; Müslim, 1992: İmân, 287; Tirmizî, 1992: Tefsîr, 53) "Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır." (En'âm: 6/107) "Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla, yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Şûrâ: 42/51). Hz. Âişe şöyle devam etmektedir: "Kim, Rasûlüllah'ın, Allah'ın kitabından bir şeyi gizlediğini söylerse, Allah'a büyük iftirada bulunmuştur" diyerek şu âyeti okumuştur: "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir." (Mâide: 5/67) Ayrıca Hz. Âişe: "Kim, Rasûlüllah'ın yarın ne olacağına dair haber verdiğini zannederse, o da Allah'a büyük iftirada bulunmuştur" görüşüne şu âyeti delil olarak getirmiştir: "De ki: "Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler." Neml: 27/65).

Necm sûresinin ilgili âyetlerinde anlatılanlar tamamen Hz. Peygamber'in ilk vahyi nasıl aldığını konu edinmektedir. Yani Hz. Peygamber'e yaklaşan ve ikisi arasındaki mesafe iki yay arası kadar veya daha yakın olan Cebrâil'dir. Bu olay da pek çok kaynakta anlatıldığı gibi semalarda değil, Mekke'de yaşanmıştır. Çünkü bu sûrede bahsedilen "*Sidre-i Müntehâ*" (Yaratıkların amellerinin ve ilimlerinin ulaştığı veya Sidre'nin üzerinden inen ve altından çıkan şeylerin ulaştığı son noktadır. Yedinci kat semada bulunan, meleklerin ve her hangi bir nebinin giremediği yer. İbn Manzûr, 1990: IV, 354-355. Sidre; insanların altında gölgelenmek için toplandığı Nebk ağacıdır. Arabistan kirazı olarak isimlendirilir, Trabzon hurması türündendir. Asım Efendi, 1305: II, 385) denilen ve yanında da "*korunaklı bahçe*" bulunan yer, Hz. Peygamber'in ilk vahyi aldığı Nur Dağı ile Kabe arasındaki bir bölgedir ve burada Rasûlullah'ın Cebrâil'i görmesi ve ondan vahiy alması olayı anlatılmaktadır.

6- Diğer Dinlerde ve İnanışlarda Mî'râc ile İlgili Anlatıların İslâm Kültürüne Etkisi

Vahiy ve beşer kaynaklı dinlere mensup olanların yapılarında gizemli ve esrarengiz olaylara inanma özelliği bulunmaktadır. Âdeta onlar, inanç algılarında olağanüstülükler yer verilmediği takdirde ciddi bir eksikliğin olacağı kaygısı içerisindeyler. Onlara göre harikuladeliğin olmadığı inanç sistemleri eksiktir ve taraftarlarını bir arada tutma özelliğine sahip değildir. Bu sebeple efsanevî, menkıbevî, destanımsı ve mucizevî anlatılar ne kadar fazla olursa, mensupları o derece mutluluk duyarlar. Bu söylentilerin akıl ve mantık kurallarına uygun olup olmadığı dikkate alınmadığı gibi, doğruluklarını araştırma gayreti içerisinde de olunmaz. Hatta din ve peygamber yarışı içerisinde girilerek kendi peygamberini ve dinini daha üstün gösterebilmek için farklı formatlarda çeşitli olağanüstülükler üretme yoluna gidilir. Çoğu kişi bu tarzdaki faaliyetlerden de rahatsızlık duymaz. Öyle zaman gelir ki, kurgulanarak inşa edilen bu efsanevî, menkıbevî, destanımsı ve mucizevî anlatılar inanç objesi haline getirilir. Artık bu ürünler hakkında olumsuz şeyler konuşmak, kişilerin inanç yapılarını tartışılır hale getirir ve aşılması imkânsız olan sert bir duvar haline alır.

Mî'râc ya da yükseliş tecrübesi sıradan her insanın yaşayabileceği bir tecrübe değildir. Dinî geleneklerde yer alan bütün Mî'râc tasavvurlarında sadece belirli seçkin kişilerin bu olayı tecrübe ettikleri görülmektedir. Mî'râc'ı yaşayanların başında peygamberler ve din kurucuları gelir. Hz. Musa, Hz. İbrahim, Hz. Peygamber, Hz. İdris (Enoch) Enüş (Enosh) ve İşıya (Isaiah) gibi peygamberler ve Zerdüş, Mani ve Buddha gibi çeşitli din kurucuları ilâhî âlemlere yükselmiş kişiler olarak zikredilirler. Fizikötesi âlemlere yükselen kişilerle ilgili bir diğer grup ise krallar ve yöneticilerdir. Örneğin; Sümer ve Babil krallarının göreve atanma nedeniyle Mî'râc'a çıktıklarına inanılır. Yükseliş tecrübesini yaşayan seçkinler arasında bulunan bir başka grup ise rahipler ve kâhinlerdir. Güney ve Kuzey Amerika'da, Hindistan'da ve Okyanusya'da bulunan çeşitli kabile dinlerinde ve Eski Yunan geleneğinde rahipler ve kâhinlerin çeşitli vesilelerle Mî'râc'a çıktıkları ifade edilir. Ayrıca bazı milli kahraman ve savaşçıların da Mî'râc'a çıktıklarına da inanılmaktadır. Örneğin; Afrika ve Okyanusya'da bulunan bazı kabile geleneklerinde milli kahramanların ilâhî âlemlere yükseldiği fikri mevcuttur (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 38).

Miraç olayını yaşayan seçkin kişilerin fizikötesi âlemlere doğru gerçekleştirdikleri bu seyahatleri esnasında geçirdikleri bazı tecrübeler de miraç motifinin çarpıcı özellikleri arasındadır. Yaşanan bu tecrübeler arasında ata ruhlarıyla buluşma ve önceden ilâhî âlemlere yükselmiş olan dost ve arkadaşlarla karşılaşma önemli bir yer teşkil eder (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 39-40). Hz. Peygamber de Mî'râc esnasında yedi kat semada çeşitli peygamberlerle görüşüp konuşmuş, ayrıca kendisine Cennet, Cehennem, Beyt-i Ma'mûr ve Sidretü'l-Müntehâ gösterilmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 148-149; IV, 208-209; .Buhârî, 1992: Bedül'l-Halk, 6; Menâkıb, 42; Salât, 1; Tevhîd, 37; Enbiyâ, 5; Müslim, 1992: İmân, 259, 263-264). Allah Rasûlü, Mî'râc'tan dönerken ümmetine beş vakit namazı Bakara sûresinin son âyetlerini ve Hz. Peygamber'e ümmetinin şirk dışındaki bütün günahlarının affedileceği müjdesini vermiştir (Ahmed b. Hanbel, 1992: I, 387, 421; Müslim, 1992: İmân, 279; Tirmizî, 1992: Tefsîr, 53/1; Kâdî İyâz, 1995: I, 160; Suyûtî, 2010: IV, 283; Diyârbekrî, 2009: I, 576). Pavlus miracında ilâhî âlemlere doğru seyahat ederken orada havari arkadaşlarının (12 havari) ruhlarıyla görüşür ve selamlaşır, dördüncü beşinci semalarda ruhların yargılanıp cezalandırılmaları olayını müşahede eder (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 39-40). Zerdüş, fizikötesi âlemlere doğru yaptığı seyahatinde her bir semavî katta daha önceden oralara yükselmiş olan çeşitli ata ruhlarını görür ve gök katlarının yaratılışı ve mahiyetiyle ilgili hikmeti ve sırları öğrenir (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 39). Avustralya ve Karaiblerdeki çeşitli kabilelerin yükseliş tasavvurlarında ilâhî âlemlere doğru yükselen kişiler orada ata ruhlarıyla görüşüp konuşurlar ve ölümden sonra ruhların kaderleri ile ilgili şeyleri müşahede ederler (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 39-40). Ayrıca rahipliğe giriş törenlerinde Karaibli rahip adayları miraca çıkarken geçirdikleri tecrübelerini başrahibe anlatırlar (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 44). Sâbiî geleneğine göre miraca çıkan Dinanukht ilâhî âlemde hem kötülük mekânlarını hem de iyi ruhlara verilen mükafatları ve onların gidecekleri mekânları görür ve dünyaya tekrar inerek Yüce Tanrı'nın emirlerini tebliğ etmek ve altmış yıl, altmış ay ilâhî daveti insanlara öğretmekle

görevlendirilir (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 40). Maniheist geleneğe göre Mani, bir yıllık süreyle cemaatinden ayrılıp bir mağaradan tanrısal âleme yükselmiş, geri döndüğünde de oradan getirmiş olduğu kutsal metni cemaatine tebliğ etmiştir (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 44). Buddhist metinlerde semavî âlemlere seyahat tasavvuruna rastlanmaktadır. Bir metinde şu ifadeler bulunur: “*Bodisatva ayaklarını yere koydu, kuzeye döndü ve yedi adım attı. Beyaz bir şemsiye ile korundu. O, tüm âlemi gözetledi, baktı ve bir boğa sesiyle şöyle dedi: “Ben âlemden en yükseğim; âlemin en iyisi, en yaşlısıyım. Bu, benim son doğumum, istikbalde yeni hiçbir varlığım olmayacak”* (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 65).

Hız. Peygamber Mi’râc’a çıktığında Sidratü’l-Müntehâ’da ikisi bâtin, ikisi zâhir olan dört nehir gösterilir (Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 148; IV, 208-209; Nesâî, 1992: Salât, 1). Gösterilen bu nehirler bal, süt, şarap ve tadı değişip bozulmayan saf su nehirleridir (Beyhakî, 1988: II, 376). Ayrıca Beyt-i Makdis’te ise Rasûlullah’a içerisinde bal, süt ve şarap bulunan kaseler sunulur ve bunlardan birini tercih etmesi istenir. Allah Rasûlü sütü tercih ederek alıp içer. Bunun üzerine kendisine fıtratı seçtiği söylenir (Buhârî, 1992: Tevhîd, 37; Menâkıb, 42; Müslim, 1992: İmân, 259, 264). Sonraki dönem Yahudi literatürüne ait olan bir İbranice metinde Hz. Musa miraca çıktığında Hayat Ağacı’nın altından fışkıran ve cenneti baştan başa geçen bir nehir görür. Bu nehir dört kola ayrılmaktadır. Bu kollardan birincisinden bal, ikincisinden süt, üçüncüsünden şarap ve dördüncüsünden ise saf balsam akmaktadır. Bu dört kolun hepsi de tahtlar üzerinde oturmuş olan iyi kişilerin ayakları altından akıp gitmektedir. Samaritan literatürüne göre ise Musa, miraçta çeşitli nimetlere nail olur, meleklerin sofrasına oturur ve onların banyolarında yıkanır (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 41-42). Ayrıca Yahudi literatürüne göre Musa ve diğer bazı şahıslar yükseldikleri ilâhî âlemin en üst tabakasında (yedinci semada) Yüce tanrı ile görüşüp konuşur (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 42). Hatta Tanrı, Musa’ya ilâhî hukuk içeren tabletler verir ve ona şöyle selenir: “*Musa kulum!...Seni yedi semaya yükselttim; hazinelerimi gösterdim ve sana hukukumu verdim.*” (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 54) Eski Mezopotamya kültüründe krallığa atanmak üzere ilâhî âleme çıkan kişilerin burada en yüce Tanrı başkanlığında toplanan tanrılar meclisine katıldıklarına ve bu mecliste en yüce tanrı tarafından takdis edilip krallığa atandıklarına inanılmaktadır (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 42). Ayrıca gerek vezirler gerekse de ikinci dereceden tanrılar tanrılık görevlerine tayin edilirken, yüce Tanrıların bulunduğu ilâhî semalara yükseltilirler (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 50) Apokaliptik literatür arasında yer alan *Apocalypse of Abraham*’a göre İbrahim, miracında baştan başa ateşle kuşatılmış olan tanrının ilâhî tahtını müşahede eder (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 42). Hz. Peygamber’in de Mi’râc gecesi Allah’ı görüp görmediği tartışma konusudur (Buhârî, 1992: Tefsir, 53; Müslim, 1992: İmân, 191, 192, 287; Tirmizî, 1992: Tefsir, 53). Bundan başka Kuzey ve Güney Amerika’da, Hindistan’da Afrika’da ve Okyanusya’daki çeşitli kabilelerin miraç tasavvurlarında yükseliş tecrübesini yaşayan kişilerin ilâhî âlemlerin zirvesinde Yüce Tanrı, tanrılar ya da kutsal ruh ile görüşüp sohbet ettikleri inancı mevcuttur (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 42).

Orta Asya Şamanları yıllık olarak düzenledikleri at kurbanı ayinlerinde kurban edilen hayvanların ruhu ile birlikte semavî âlemleri birer birer geçerek sonunda Tanrı Bayülgen’in huzuruna varır ve orada kendisinden kurbanı kabul edip etmediğini öğrenir. Ayrıca bu vesileyle Bayülgen’den yıllık hava durumuyla ilgili bilgiler de alırlar. Bu kurban töreni iki veya üç gece sürer. Kurban edilmek için beyaz bir at seçilir. Rahip, öncelikle kurban edilecek atın ruhunu yakalama merasimi yapar. Davul çalmak, duman tüttürmek ve ilahi okumak bunun için vazgeçilmez şeylerdir. Kurban sonrası o, gök kuşu Merkyut’u ilahilerle davet eder ve sağ omzuna oturmasını ister. Bundan sonra rahip kurban edilen atın ruhu ve mitolojik gök kuşu Merkyut ile birlikte semavî âlemlere doğru yükselmeye başlar. Rahip, yükselişi sırasında cereyan eden olayları ve geçirdiği tecrübeleri bütün ayrıntılarıyla kendisini izleyen kişilere bir bir anlatır. Teker teker sekiz semayı geçer. Altıncı semada ayı, yedincisinde ise güneşi tazim eder. Nihayet dokuzuncu semada Tanrı Bayülgen’in huzurunda eğilir ve atın ruhunu ona takdim eder. En sonunda rahip bitkin bir vaziyette yere düşer ve birkaç saniyelik sessizlik sonrası derin bir uykudan uyanır gibi kendine gelir (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 73). Çeşitli Yahudi kültürüne göre Musa, Levi, İdris ve diğer kişiler, miraçta tanrı tarafından yazılıp kendilerine verilen ya da Tanrı tarafından bizzat kendilerine dikte ettirilen ilâhî mesajları miraçtan döndükten sonra cemaatlerine tebliğ etmekle görevlendirilmişlerdir (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 44). Köln Kodeks’in İdris’in semavî âlemlere seyahati şöyle ele alınır: İdris, bir seferinde semadan inerek kendisine yaklaşmakta olan bir şey görür. İdris dualar okumaya ve ağlamaya başlar. Sonra yedi melek semadan inerek önünde dururlar. Korkudan İdris’in dizleri titremekte ve birbirine çarpılmaktadır. Meleklerden birisi olan Mikail, inançlı kişiler ülkesiyle inançsızların ülkesinin nereler olduğunu göstermek üzere kendisine geldiklerini söyler. Sonra melekler İdris’i bir rüzgar arabasına oturtur ve onu semanın sonuna kadar götürürler. İdris çeşitli âlemleri, ölüm ülkesini, karanlık ve ateş âlemlerini geçer. Bunlardan sonra o, muhteşem parlaklık içerisinde olan nur âlemine götürülür. İdris her şeyi dikkatle

izler ve meleklere çeşitli sorular sorar. Meleklerin verdikleri cevapları ise yeryüzünde insanlara tebliğ etmek üzere yazar (Gündüz-Sarıkcıoğlu-Ünal, 2016: 72).

Mirac, Orfcus tarikatında olduğu kadar da eski Şamanlarda da vardı. Hz. İsa'nın göğe çıkması gibi, Taoizmin bağıcı okulunda da göğe çıkış inançları vardır. Bu olay Hristiyan mistiklerinde daha yaygın olarak mevcuttur. Saint Denis Aeropagite, ruhun Tanrı'ya doğru yükselişinde üç hareket kabul etmiştir. 1. Dönensel (deverani) hareket, 2. Doğru hareket, 3. Eğri hareket. Göksel zihinler, güzel ve iyinin başlangıç ve sonu olmayan parıltısıyla birleştiği zaman, dönensel olarak hareket ederler; aşağı varlıkların kayrasına (providence) uygulandıkları zaman, doğru bir çizgide hareket ederler; altları yardımıyla gelerek onu husule getiren ilkeler üzerinde hareketsizlikte sebat ettikleri zaman, güzel ve iyinin merkezi etrafında asla durmadan ve eğri olarak hareket ederler (Ongun, 1984: 64).

Bu geometrik hareketlerle dolaysız veya dolaylı olarak ya da dolambaçlı yollardan başlangıç ve sonu olmayan bütün varlıklardan üstün, bir ve aynı olan yetkin birliğe, güzel ve iyiye ulaşılır. Bunu Saint Thomas da benimsemişti. Mi'râc'a erdiklerini iddia eden mistikler gördüklerini betimleyemez ve açıklayamazlar (Ongun, 1984: 64). Pavlus, Korintliler'e yazmış olduğu XII. mektupta kendisini üçüncü göğe çıkarmış olan bir görünümünden bahseder (2. Korintliler, 12: 2-3). Bu mertebeye ulaşmış olan mistik, yalnız görümsel değil, işitimsel sanrılara da tutulur. İşitimsel sanrılara dair kutsal kitaplarda pek çok örnek vardır (Ongun, 1984: 64). Tevrat'ta I. Samuel'deki örnek gibi (1. Samuel 3: 19), Mi'râc olayı, yalnız Müslümanlığın mucizelerinden değildir. Tevrat'ın Hâkimler bölümünde, Rabbin meleğinin heybetli olarak görüldüğü ve mezbahın alevleriyle yukarıya yükseldiği bildirilir (Hakimler 13). Tekvin bölümünde de Hz. Ya'kub'un rüyasında bir ucu göklere kadar uzanmış olan bir merdivenden Tanrı meleklerinin inip çıktığı ve kendisine kutsal arzın bu rüyada vaad edilmiş olduğu belirtilir (Tekvin 28: 12-13).

Zerdüşt'ün mürütleri, üstatları hakkında şu masalı uydurmuşlardır: Bir gün Zerdüşt yüksek dağların tepesinde şimşekler, yıldırımlar ve etrafı kaplayan bulutlar arasında dua ederken semaya kaldırılmış, orada Hürmüz (Ormuz) ile karşılaşmış, onunla bütün büyüklük ve ihtişamının parıltıları içinde yüz yüze gelmiş ve ondan birtakım Tanrısal emirler almış. Sonra Zerdüşt arza indiği zaman Nosks adı verilen şeriat kitabını getirmiş. Bu eseri yüce varlığın yönetimi altında yazmış. Gerçekte ise bu eser Zerdüşt'ün Brehmenlerle birlikte incelemiş olduğu Veda'larla Hind'in kutsal kitaplarının bir anısından başka bir şey değildir (Ongun, 1984: 65).

Mi'râc, sadece Müslümanlıkta değil, daha önceki dinlerde yani gerek vahiy kaynaklı, gerek beşer kaynaklı ve gerekse de ilkel dinlerde bulunan göğe yükseliş tasavvurlarıdır. İnsanoğlu yaratılışından itibaren mistik ve metafizik öğelere ilgi duymuş ve bu bağlamda çeşitli ruhsal ve manevî tecrübeler yaşadığını dile getirmeye çalışmıştır. Dinî sahalarda kendini gösteren böyle bir gereksinim, kişilerin kendilerini genelde insanlara özelde ise taraftarlarına kabul ettirmek ve meşruiyetlerini onaylatmak amacıyla yüce yaratıcı olarak düşünülen bir varlıkla iletişime geçme eğiliminden doğmaktadır. Bu yüce varlıkla görüşmek isteyen kişi/kişiler maddî veya manevî yolculukla çeşitli aşamalardan geçerek yüce varlığın huzuruna çıkar, ondan gerekli öğretileri ve gizli bilgileri aldıktan sonra insanların yanına gelerek yaşadıkları bu tecrübeyi anlatırlar. İnsanlık tarihinde çeşitli dönemlerde farklı kişiler tarafından yaşanan bu fizikötesi seyahatin, ilk yaşayan kişi ile son yaşayan kişi arasında birbirine benzeyen ortak noktaları bulunmaktadır. Bu yolculuğun en önemli özelliği ise; aşkın bir varlıkla iletişime geçmek ve dinsel anlamda kendini kabul ettirmektir.

Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta, Zerdüştlük'te, Maniheizim'de, Budizim'de, Sabiilik'te, Şamanizm'de, Hind dinlerinde, Avustralya'da, Karaibler'de, Güney ve Kuzey Amerika'da, Afrika'da, Okyanusya'da, Eski Yunan'da, Eski Mezopotamya'da, Sümerler'de, Babil'de, çeşitli milli ve kabile dinlerinde görülen mirac motifleri ve tasvirleri, Müslümanlıktaki Mi'râc algısına ve tasavvuruna oldukça benzemektedir. Çünkü İslâm'ı tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Peygamber maddî veya manevî bir şekilde Yüce Allah'ın katına seyahat ederken yedi kat semayı birer birer aşar ve her katta bulunan peygamberlerle görüşür ve sonunda da Allah'ın huzuruna ulaşır, O'nunla görüşür, Cennet ve Cehennemi müşahade eder, bazı öğretileri aldıktan sonra yeryüzüne inerek bu yolculuk esnasında gördüklerini ve Allah'tan aldığı bilgileri insanlara anlatır. Diğer dinlerde bu tecrübeyi yaşayanlar da benzeri şeyleri anlatmaktadırlar.

Müslüman kültürün zaman içerisinde başka kültürlerle karşılaşması ve o kültürdeki kişilerin İslâm'a girişi akabinde bu inanışların küçük de olsa, form değiştirerek fakat aynı içerikle rivâyet malzemesi üzerinden bize geçtiği açıkça görülmektedir. Yeni Müslüman olmuş şahısların eski birikimlerini rivâyet malzemesi üzerinden, özellikle de yorum üzerinden İslâm'a sokmaları neticesinde, Kur'an'ın ne dediği ikincil plana düşmüş gibidir. Hatta Kur'an'ın açıklamadığı ya da farklı şekilde açıkladığı pek çok mevzu, bu malzeme üzerinden oldukça farklı, ama eski kültürlerle uygun bir şekilde dile getirilmiştir. Bugün dahi

önümüzde duran en büyük problemin bu olmuş olması, bizleri hangi malzemenin yönlendirdiği konusunu daha yakından görmemize yardımcı olacaktır (Okumuş, 2017: 124).

O halde diğer dinlerdeki Mî'râc ve göğe yükselme mitolojilerinin, Müslümanların Mî'râc kültürünün oluşmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Hz. Peygamber döneminden sonra hızlı bir şekilde devam eden fetih hareketleri neticesinde pek çok toprak parçası Müslümanların hâkimiyeti altına girmiş ve bu topraklar üzerinde yaşayan değişik dinlere mensup olan halk kitlelerinin kimisi İslâm'ı benimsemiş, kimisi de kendi dininde kalmayı tercih ederek Müslümanlarla birlikte yaşamaya başlamıştır. İslâm'ı din olarak benimseyenlerin eski kültürlerinden tamamen soyutlanmaları oldukça zordur. Bu sebeple fatih Müslümanlarla yeni Müslümanların birbirlerini etkilemeleri gayet normaldir. Diğer taraftan İslâm dışındaki dinlere inananların da varlığını unutmamak gerekir. Onlar da kendi dinlerinde mevcut olan efsanevî anlatımları ve mitolojik yaklaşımları anlatmaya devam etmişlerdir. Muhtemelen farklı kültürlerle karşılaşan Müslümanlar bu mitolojik anlatımların etkisinde kalmışlardır. Müslümanların gerek kendilerini savunmak gerekse de Hz. Peygamber'in üstünlüğünü ortaya koyabilmek için diğer dinlerdeki Mî'râc motiflerine benzer ve içerisinde mitolojik unsurlar barındıran anlatıları reaksiyoner bir tavırla kurgulayıp inşa etmeleri ihtimal dâhilindedir.

Sonuç

Göğe yükselme ve Yüce Varlık olan Allah'ın huzuruna çıkma anlamına gelen Mî'râc, İslâm Tarihinde ve Müslümanlar arasında en önemli dinî motiflerin başında gelmektedir. Hz. Peygamber'e gelinceye kadar pek çok peygamberin ve dinî yapısı olan kişilerin yaşadığına inanılan Mî'râc olayı, Rasûlullah'ın Allah'ın huzuruna çıkarak yaşadığı en büyük tecrübe olarak kabul edilmektedir. Ancak İslâm rivâyet kültüründe hakkında en çok bilgi bulunan bir konu olmasına rağmen İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'de bu hadiseye dair açık ve net bir ifade bulunmamaktadır. Diğer peygamberlerin mucizeleri Kur'ân'da yer alırken Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olarak kabul edilen böyle önemli bir konuya Kur'ân'da değinilmemesi oldukça manidardır. Muhtemelen İslâm bilgileri rivâyet kültürü yoluyla gelen bu konuya Kur'ân'dan dayanak bularak meşru bir zemine oturtma gayretleri içerisinde olmaları dikkat çekicidir. Çünkü Kur'ânî delil olarak sunulmaya çalışılan âyetlerin zaman ve içerik bakımından bu konuyla ilişkilendirilmeleri oldukça zordur. Mî'râc hakkındaki rivâyetlerin çokluğu ve özellikle de birbirleriyle çelişik durumda olmaları, bu rivâyetlerin inandırıcılıklarına gölge düşürmektedir.

İsra'dan farklı bir zaman diliminde gerçekleşen Mî'râc'ın ne zaman meydana geldiği konusunda farklı rivâyetler bulunmaktadır. Rivâyet zenginliği içerisinde birisini incelemek gerçekten zordur. Bu sebeple belli bir tarihi belirtmekten ziyade hicretten önce yaşandığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu hadisenin ruhla mı, beden ve ruhla birlikte mi, uyanıkken mi, rüyadayken mi? gerçekleştiği konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Başlangıç noktası, el-Mescidü'l-Harâm olan Mî'râc; "Sana gösterdiğimiz o rüyayı insanlar için imtihan vesilesi yaptık" âyetinden hareketle Hz. Peygamber Harem-i Şerif bölgesinde uykuda olduğu bir esnada gördüğü rüyadan ibarettir.

İçerisinde Hz. Peygamber'in Allah ile görüşmesi, zaman ve mekândan münezzeh olan Allah'a mekân isnadında bulunulması, beş vakit namazın farz kılınması, Bakara sûresinin son âyetlerinin nâzil olması gibi açmazları bulunan ve birbiriyle farklı rivâyetleri bünyesinde barındıran Mî'râc inandırıcılıktan oldukça uzaktır. Çünkü Mî'râc sadece Müslümanlıkta değil, önceki ilâhî, beşerî, millî ve ilkel kabile dinlerinde de bulunan bir olgudur. Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta, Zerdüştlük'te, Maniheizim'de, Budizim'de, Sabiilik'te, Şamanizm'de, Hind dinlerinde, Avustralya'da, Karablen'de, Güney ve Kuzey Amerika'da, Afrika'da, Okyanusya'da, Eski Yunan'da, Eski Mezopotamya'da, Sümerler'de, Babil'de, çeşitli milli ve kabile dinlerinde görülen mirac motifleri ve tasvirleri, Müslümanlıktaki Mî'râc algısına ve tasavvuruna oldukça benzemektedir. Bu nedenle İslâmî fetihlerle birlikte Müslümanların eski medeniyet ve kültürlerle karşılaşmaları, onları derinden sarsmış ve Müslümanlıktaki Mî'râc kültürünün oluşmasında başat rol oynamıştır. Müslümanlar reaksiyoner bir tavırla gerek kendilerini savunmak ve gerekse de Hz. Peygamber'in diğer peygamberler karşısındaki üstünlüğünü ortaya koyabilmek için, etkisi altında kaldıkları kültürün mirac motiflerine benzer mitolojik unsurları kurgulayıp inşa ederek Mî'râc algısını ve onun inanç objesi haline gelmesini derinden etkilemişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel (1992). *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
Asım Efendi (1305). *Kâmûs*. İstanbul: Bahriye Matbaası.
Ateş, Süleyman (t.y.). *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. Basım yeri yok: Yeni Ufuklar Neşriyat.
Azimli, Mehmet (2010). *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
Balci, İsrail (2012). *İsrâ ve Mî'râc*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (2011). *Ensâbü'l-Eşrâf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
Beyhâki, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin (1988). *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Ashâbi's-Şerîa*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Beyzâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed (2004). *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Bikâî, Burhaneddin Ebu'l-Hasen İbrahim b. Ömer (2011). *Nazmü'd-Düver*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Buhârî, Ebü Abdullah Muhammed b. İsmail (1992). *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (2009). *Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefts*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (2009). *Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefts*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ebû Şehbe, Muhammed (1990). *Sünnet Müdafası*. trc. Mehmed Görmez-M. Emin Özafşar, Ankara: Rehber Yayıncılık.
- Erkocaaslan, Recep (2016). *Hız. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Fîrûzabâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb (1987). *Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Gündüz, Şinasi-Sarıçioğlu, Ekram-Ünal, Yavuz (2016). *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslâm'da Mirac*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Hamidullah, Muhammed (1993). *İslâm Peygamberi*. trc. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan yayıncılık ve Ticaret.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed (1989). *el-Musannef fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer (t.y.). *Fethu'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifet.
- İbn Hişâm, Abdülmelik (t.y.). *es-Sîratü'tî'n-Nebeviyye*. Kahire: Dâru İbn Kesîr.
- İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr (1981). *Sîratü İbn İshâk*. thk. Muhammed Hamidullah, Konya: Yayınevi yok.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr (t.y.). *Muhtasarı Tefsîri İbn Kesîr*. Mekke: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ (1994). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- İbn Sa'd, Muhammed (1990). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Seyyidinnâs, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (1992). *Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Meğâzive's-Şemâilive's-Siyer*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (2009). *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (1989). *Zâdü'l-Meâd fi HedyiHayri'l-İbâd*. trc. Muzaffer Can, İstanbul: Cantaş Yayınları.
- İslâmoğlu, Mustafa, (2012). *Hayat Kitabı Kur'an*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- İslâmoğlu, Mustafa (2011). *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*. İstanbul: Akabe Vakfı Yayınları,
- İslâmoğlu, Mustafa (2009). *Üç Muhammed*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz (1995). *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm.
- Kitabî Mukaddes (1976). *Kitabî Mukaddes Şirketi*. İstanbul: Servetifunun Matbaası.
- Kurtubî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed (2010). *el-CâmîliAhkâmî'l-Kur'an*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Mâtürîdî, Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Muhmud (2004). *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Mâverîdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb t.y.). *en-Nüket ve'l-Uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Mevdüdü, Ebu'l-Alâ (1991). *Tefhîmü'l-Kur'an*. trc. Komisyon, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mevdüdü, Ebu'l-Alâ (1992). *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*. trc. Mehmed Asrar, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Mukâtil b. Süleyman (2003). *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc (1992). *Sahîhu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nesâî, Ebü Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (1992). *Sünenü Nesâî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nüveyrî, Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb (1955). *Nihâyetü'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*. Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütübî'l-Mısıriyye.
- Okumuş, Namık Kemal (2017). *Müslüman Kültürün Ehl-i Kitap Kaynakları-Ortak Tasavvurun Karmaşık Hâlleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Ongun, Cemil Sena (1984). *Hazreti Muhammed'in Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Râzî, Fahreddin (1938). *et-Tefsîru'l-Kebîr*. Mısır: el-Matbaatü'l-Behiyyetü'l-Mısıriyye.
- Sarıçam, İbrahim (2007). *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Suyûtî, Celâleddin-Mahallî, Celâleddin (2003). *Tefsîru'l-Celâleyn*. Beyrut: Dâru'l-Hayr.
- Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (2010). *ed-Dürü'l-Mensûrfi't-Tefsîrbi'l-Me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Suyûtî, Celâleddin-Mahallî, Celâleddin (2003). *Tefsîru'l-Celâleyn*. Beyrut: Dâru'l-Hayr.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr (2010). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîliAyî'l-Kur'an*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr (1997). *Târîhu'l-Ümm ve'l-Mülûk*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ (1992). *Sünenü't-Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Yavuz, Salih Sabri (2005). *Mî'rac, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 132-135.
- Yavuz, Salih Sabri (2001). *İsrâ ve Mirac*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Yazır, Muhammed Hamdi (1971). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Muhammed (2009). *el-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.